

Szikulai István – Rác Andrea

**A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete,
különös tekintettel az otthont nyújtó ellátásokra**

I. A mai gyermekvédelmi törvényhez vezető út

A gyermekvédelmi törvényt, az 1997. évi XXXI. törvényt a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 1997. április 22-én fogadta el a magyar parlament. A gyermekek védelmére vonatkozó szabályozás alapja az Alkotmány, amely megteremti a gyermekek, a fiatalok és a családok védelmének általános kereteit. Az Alkotmány által meghatározott kereteket pontosítja a Gyermek Jogairól szóló New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott Egyezmény. Az Egyezményt Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki, az abban megfogalmazott gyermeki jogok a jelenlegi gyermekvédelmi szabályozás alapját képezik. Az Egyezmény a gyermek életkorából adódó társadalmi helyzetének szemszögéből fogalmazza meg a gyermekek speciális polgári, gazdasági, kulturális, szociális és politikai jogait, a gyermekek speciális védelmét a családban és a társadalomban (külön szabályozza az örökbefogadott gyermekek, a fogyatékos, és a kisebbséghez tartozók speciális igényeit), a rendkívüli helyzetekben alkalmazandó szabályokat (fegyveres konfliktus, menekült státusz), valamint kijelöli a gyermekek jogainak védelmét felügyelő nemzetközi szervezeteket.

A gyermekvédelem szabályozásának első korszaka Magyarországon is a védelemre szoruló gyermekekről való gondoskodás biztosításához kötődik, bár a közösség ezt csak akkor tekintette feladatának, ha a rokonok vagy jótékonyági intézmények nem tudták felvállalni. A középkorban sorra alakultak az árvákat, öregeket, betegeket ellátó intézmények. Egy 1724-ben született királyi rendelet értelmében ez a községek feladata lett, a szegényekről való gondoskodással egyetemben; később a „községi törvényben” e kívánalom ismét megerősítést nyert.

A 20. század fordulójára a magyarországi gyermekvédelem második korszakába érkezett, ami elsősorban az állami menhelyek megjelenésével függött össze. Az első szabályozás az 1898. évi 21. törvénycikkely volt, amely rendelkezett a hét éven aluli talált és hatóságilag elhagyottnak minősített gyermekek ellátási költségeinek állami fedezetéről. Ezt követte az 1901. évi 8. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről, az 1901. évi 21. törvénycikk a 7 éven felüli, közsegélyre szoruló gyermekek gondozásáról, és az ezek végrehajtását szabályozó 1/1903. BM rendelet. A szabályozás a gyermekmenhelyek alapítását, a nevelőszülői hálózat kiépítését, illetve a gondozás 15 éves korig történő kiterjesztését jelentette. A gyermekek jogi státusza a gyámság intézményén keresztül volt értelmezhető, az 1877. évi 20. törvénycikk alapján. A szabályozás koncepciója a vérszerinti család támogatását jelölte ki célul, ahonnan csak indokolt esetben lehetett kiemelni a gyermeket. Ezen felül kimondta, hogy az elhagyott gyermekekről az állam (és így a társadalom) köteles gondoskodni, őket védelembe venni, nevelésüket biztosítani. A magyar gyermekvédelem egy kifejezetten haladó szellemű törvényt köszönhet Széll Kálmánnak.

A harmincas évektől a gyermekvédelemben az egyházak mellett meghatározó módon tevékenykednek a társadalmi szervezetek és egyletek, amelyek a háború után az elárvult gyermekek támogatásában jutnak rövid ideig kiemelkedő szerephez.

Az 1945 utáni politikai környezet átalakította a gyermekvédelem koncepcióját, intézményrendszerét, fogalmait. Megszületett az intézeti gyámság fogalma, a Magyar Királyi Állami Gyermekmenhelyek elnevezést előbb az Állami Gyermekvédő Intézet, majd a Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet váltotta fel. Az "elhagyott gyermek" kifejezés helyébe az "állami gondozott gyermek" elnevezés került. Alapvető különbséget jelentett a korábbi állapothoz képest, hogy a gyermekvédelem nem rendelkezett önálló törvénnyel, hanem fokozatosan a családjogi törvénybe kerültek bele a gyermekvédelmi gondoskodás keretjogszabályai, a részletes szabályozás pedig rendeleteken keresztül történt.

Koncepcionális változások következtek be: az állami gondozást kiterjesztették 18 éves korig, az „atyai hatalom” megszűnt, helyette a „szülői felügyelet” fogalmát és értelmezését vezették be. A gyermek állami gondozásba vételénél nem az elhagyottság tényét vették figyelembe, hanem a veszélyeztetettség állapotát. A veszélyeztetett gyermekek problémájának kezelése hatósági feladattá vált. Nem került további fejlesztésre, és ezért lassan leépült a nevelőszülői rendszer. Ugyanakkor pozitívként említhető, hogy megjelent néhány olyan ellátás, amely támogatást nyújtott a családban nevelkedéshez.

A nyolcvanas években kezdődött el egy újabb koncepcionális átalakulás, amely a jelenlegi gyermekvédelmi törvény alapjait rakta el. Ez mindenekelőtt a családgondozás elvének érvényesítését, valamint a gyermekvédelem filozófiájának megváltozását jelenti, amely együtt járt az egyházak és a civil szervezetek bevonásával, az ellátási rendszer átalakításával, a prevenció szerepének megértésével. A jog területén pedig a gyermekvédelem önálló törvényi megjelenítését, ezáltal társadalmi szerepének elismerését, a társadalmi felelősségvállalás átértelmezését.

Az 1990-es évek elején kb. 300 gyermek- és ifjúsági célú civil szervezet működött, a legtöbb költségvetési szervek által alapított, vagy azok támogatásával működött.

Átalakult a kormányzati szféra ifjúsági ügyekkel foglalkozó intézményrendszere is. A kormány felállította Ifjúsági Kabinetjét. A Miniszterelnökségen belül létrejött az Ifjúsági Koordinációs Titkárság, 1994-ben megalakult a Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács, amely 1998-ig működött.

1991-ben létrejött a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Alapítvány a korábbi gyermek- és ifjúsági szervezetek vagyonának átvételével. 14 képviselő megalakította az Országgyűlés Gyermek- és Ifjúsági Képviselőcsoportját. Göncz Árpád köztársasági elnök vezetésével megalakult a Gyermeki Jogok Magyar Nemzeti Bizottsága, melynek célja az volt, hogy a Bizottság rendszeresen megvizsgálja a gyermeki jogok érvényesülését.

1992-ben három megyében elkezdődött a nagy létszámú nevelőotthonok kiváltása lakásotthonokkal (Szolnoki Gyermekváros, Nógrád megye, és Fejér megye). A közel 1.000 férőhelyes Fóti Gyermekvárosban több mint 70%-os létszámcsökkentést és a lakásotthoni elhelyezés érdekében teljes átszervezést hajtottak végre.

1993-ban az Országgyűlés elfogadta a Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvényt (1993. évi III. tv.). Szintén ugyanebben az évben életbe lépett az új Köznevelési törvény (1993. évi LXXIX. tv.), mely kimondta, hogy a nevelési-oktatási intézmény ellátja a korai tanulási, beilleszkedési zavarok korrekciójával, a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatásával, valamint a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos feladatokat, felderíti a gyermekek és tanulók fejlődését veszélyeztető okokat, és pedagógiai eszközökkel törekszik a káros hatások megelőzésére.

1995-ben elfogadásra került a Szociális Munka Etikai Kódexét, majd megalakult a Szociális Szakmai Szövetség, a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, a Magyar Családsegítők Országos Egyesülete, az Iskolaszövetség és a Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete részvételével.

1996-ban a Népjóléti Minisztérium által meghirdetett pályázatok szorgalmazták a gyermekvédelmi ellátórendszer átalakítását, a készülő gyermekvédelmi törvény

szellemiségének megfelelően.

1997. április 22-én az Országgyűlés elfogadta a gyermekvédelmi törvényt.

II. A gyermekvédelmi rendszer a hatályos jogszabály és a statisztikai adatok tükrében¹

A szabályozás a gyermek érdekeit és jogainak érvényesítését helyezi előtérbe, ennek megfelelően elsődleges a gyermek családban történő nevelkedésének biztosítása. A jogszabályban meghatározott ellátások igénybevétele általában önkéntes, csak meghatározott esetekben kötelezhető a gyermek szülője vagy más törvényes képviselője az ellátások igénybevételére. A gyermekek védelme során – nemhez, nemzethez, nemzetiséghez, etnikai csoporthoz való tartozás, lelkiismereti, vallási vagy politikai meggyőződés, származás, vagyoni helyzet, cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága miatt, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés alapján – tilos bármilyen hátrányos megkülönböztetés.

A gyermekvédelem olyan tevékenységek, eszközök és intézmények együttese, amely a gyermeki jogok védelmét, a gyermekek harmonikus testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, családban történő nevelését, a veszélyeztetettség megelőzését, illetve megszüntetését és a családjából már kiemelt gyermeknek a saját családba történő visszahelyezését célozza, és ezáltal biztosítja a gyermekek számára azt a különleges védelmet, amit fizikai és szellemi érettségük hiánya indokol. Szélesebb értelmében idetartozik minden olyan, a gyermeket nevelő családok felé irányuló pénzbeli vagy természetbeni támogatás és szolgáltatás, amely segíti a szülőket abban, hogy gyermekeiket felnevelhessék, és ne alakuljon ki a gyermeket veszélyeztető helyzet a családban. A gyermekvédelmi szolgáltatások igénybevétele önkéntesen vagy hatósági kötelezéssel lehetséges.

A gyermekek védelmét pénzbeli, természetbeni ellátások és személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások, illetve gyermekvédelmi szakellátások, valamint e törvényben meghatározott hatósági intézkedések biztosítják. A gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat.

Pénzbeli ellátások:

- a) a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény,
- b) a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás,
- c) a gyermektartásdíj megelőlegezése,
- d) az otthoneremtési támogatás.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátások:

- a) a gyermekjóléti szolgáltatás,
- b) a gyermekek napközbeni ellátása,
- c) a gyermekek átmeneti gondozása.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátások:

- a) az otthont nyújtó ellátás,
- b) a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás.

¹ A gyermekjóléti alapellátásra vonatkozó statisztikai adatok feldolgozását az Információs Évkönyv 2001-2004-es adatai alapján (NCSSZI) Lakatos Gábor készítette.

A gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések

- a) a védelembe vétel,
- b) a családba fogadás,
- c) az ideiglenes hatályú elhelyezés,
- d) az átmeneti nevelésbe vétel,
- e) a tartós nevelésbe vétel,
- f) a nevelési felügyelet elrendelése,
- g) az utógondozás elrendelése,
- h) az utógondozói ellátás elrendelése.

Pénzbeli ellátások

A gyermekvédelmi törvény, illetve a települési önkormányzat rendeletében lehetőséget biztosít a jogosult gyermekek számára rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény és rendkívüli gyermekvédelmi támogatás folyósítására. A települési önkormányzat rendelet útján további pénzbeli ellátásokat folyósíthat.

A törvényben nevesített pénzbeli támogatások:

- Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény
- Rendkívüli gyermekvédelmi támogatások
- Gyermektartásdíj megelőlegezése
- Otthonteremtési támogatás

A kiegészítő támogatások lényege, hogy megakadályozzák a gyermekek családból történő kiemelését a család anyagi helyzetére hivatkozva. A kiegészítő támogatások célja a gyermekek étkeztetési, lakhatási és tanulási lehetőségeinek biztosítása.

Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény

A települési önkormányzat képviselő-testülete a gyermeket rendszeres támogatásban részesítette, ha a gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi jövedelem összege nem haladta meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét (a továbbiakban: az öregségi nyugdíj legkisebb összege), és a családban történő nevelkedés nem állt a gyermek érdekében ellentétben. A rendszeres támogatás havi összege – gyermekekenként – a 2003. évben 4.600 Ft. A 2003. évet követően a rendszeres támogatás összege megegyezik az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 22 százalékaival. 1998-ban közel 743 ezren részesültek támogatásban, az egy főre jutó átlagos havi összeg 2.777 Ft volt, 2001-re 40 ezerrel nőtt a támogatásban részesültek száma, az egy főre jutó átlagos havi összeg közel a duplájára nőtt. 2003-2004-ben a támogatásban részesítettek száma 700 ezer alá csökkent, ugyanakkor a támogatásra felhasznált összeg valamelyest nőtt. 2004-ben az egy főre jutó átlagos összeg havonta 5.236 Ft volt.

2006. január 1-jétől a gyermekek számára rendszeres gyermekvédelmi támogatást nem lehet megállapítani, ezért ezek a gyermekek rendszeres *gyermekvédelmi kedvezményben* részesülhetnek. Annak a gyermeknek állapítható meg rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, akinek a családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét (2006-ban 28.500 Ft), feltéve, hogy a vagyoni helyzet során az egy főre jutó vagyon értéke nem haladja meg a törvényben meghatározott értéket (1997. évi XXXI. törvény). Abban az esetben is megállapíthatja a jegyző a jogosultságot, ha a családban az egy főre jutó jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj

mindenkori legkisebb összegének 120%-át (2006-ban 30.960 Ft), ha a gyermeket egyedülálló szülő, illetve más törvényes képviselő gondozza, vagy a gyermek tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos, vagy a nagykorúvá vált gyermek esetén, ha megfelel az egyéb feltételeknek.

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság megállapításának a célja annak igazolása, hogy a gyermek szociális helyzete alapján jogosult a gyermekétkeztetés normatív kedvezményének, az évi egyszeri támogatásnak, az ingyenes tankönyv és egyéb kedvezményeknek az igénybevételére. Közel 700 ezer anyagilag rászoruló gyermek részesült rendszeres gyermekvédelmi támogatásban, amelyre 2004-ben 40,6 Mrd Ft-ot, 2005-ben 43 Mrd Ft-ot fordítottak összesen állami és önkormányzati forrásból (amelynek megoszlása a következő: állami forrás 90%+10% önkormányzati forrás).

A pénzbeli ellátások megállapítását gyermekjóléti alapellátás intézményei, nevelési-oktatási intézmény, gyámhatóság, továbbá más családvédelemmel foglalkozó intézmény, illetve természetes személy vagy a gyermekek érdekeinek védelmét ellátó társadalmi szervezet kezdeményezheti.

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Ha a gyermeket gondozó család időszakosan létfenntartási gondokkal küzd, akkor a települési önkormányzat képviselő-testületének módja van a gyermeket a rendeletében meghatározott mértékű rendkívüli gyermekvédelmi támogatásban részesíteni. A törvény szerint azokat a gyermekek, illetve családokat kell ilyen módon alkalmankénti támogatásba részesíteni, akiknek az ellátásáról más módon nem lehet gondoskodni, illetve az alkalmanként jelentkező többletkiadások miatt anyagi segítségre szorulnak.

A rendkívüli gyermekvédelmi támogatás kialakításával a törvényhozó tovább erősítette a gyermekvédelmi rendszer alapelemét, a gyermek családban tartásának elvét, hiszen támogathatóvá vált:

- a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya gyermeke megtartásának érdekében,
- a nevelésbe vett gyermekek családjukkal való kapcsolattartása,
- a gyermek családba való visszakerülésének elősegítése,
- betegség illetve iskoláztatás miatti többletkiadásokkal küzdő család.

1. tábla

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Év	Támogatásban részesítettek száma	Felhasznált összeg (ezer Ft)	1 főre jutó átlagos havi összeg (Ft)
1998	389.639	2.245.140	5.763
2001	407.232	2.589.000	6.358
2003	324.495	2.587.167	7.973
2004	317.969	2.775.783	8.730

Gyermektartásdíj megelőlegezése

Ha a jogerős bírósági határozatban megjelölt gyermektartásdíj behajtása átmenetileg lehetetlen, és a gyermek számára a gondozó szülő vagy törvényes képviselő nem képes megfelelő tartást nyújtani, lehetőség van a gyermektartás megelőlegezésére, feltéve, hogy a

gyermeket gondozó családban az egy főre jutó havi átlagjövedelem nem éri el az öregségi nyugdíj legkisebb összegének kétszeresét.

2001-ben 4.403 esetben indult eljárás a gyermektartásdíj megelőlegezésére, ez 6.574 gyermeket érintett összesen. Az esetek 44%-ban (1.927 eset, 2.950 érintett gyermek) találták indokoltnak a kifizetés megindítását. A megelőlegezések 6 %-ában (114 eset, 157 gyermek) 1 évre, 5 %-ában (99 eset, 139 gyermek) 2 évre, 75 %-ban (1.447 eset, 2.259 gyermek) 3 évre előre kapták meg a tartásdíjat, 14 %-ában (265 eset, 388 gyermek) ismételt igénylés történt. Megelőlegezésre 290.739.000 Ft-ot fizettek ki. Megszüntették a megelőlegezéseket 1.546 esetben, ez 2.189 gyermeket érintett. A folyósításokat felfüggesztették 359 esetben (505 gyermek). 2004-ben 4.498 esetben indult eljárás a gyermektartásdíj megelőlegezésére, ez 6.998 gyermeket érintett összesen. A kifizetett összeg 662,7 M forint volt.

Otthonteremtési támogatás

A gyermekvédelmi törvény értelmében az átmeneti vagy tartós nevelésből kikerült fiatal felnőtt számára lehetőség van otthonteremtési támogatást nyújtani, a célból, hogy megoldódjon lakáshoz jutása, illetve tartós lakhatása.

A szabályozás értelmében az otthonteremtési támogatásra jogosult az a fiatal felnőtt, akinek

- a) legalább hároméves időtartamú folyamatos – gondozási helyén töltött – nevelésbe vétele a nagykorúvá válásával szűnt meg, és
- b) készpénzének, biztosításra vagy más célból lekötött betétjének vagy ingatlan vagyonának értéke a nagykorúvá válásakor nem haladja meg az öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanszorosát.

A támogatás felhasználható részben vagy egészben telek, lakhatásra alkalmas helyiség vásárlására, építésére, felújítására, bérleti jogviszony vásárlására, illetve bérleti díj kifizetésére, államilag támogatott lakásprogramban való részvételre, valamint otthonteremtést elősegítő hitelintézeti kölcsön egyösszegű törlesztésére. Indokolt esetben az otthonteremtési támogatás felhasználható a tartósan beteg vagy fogyatékos fiatal felnőtt megfelelő ellátását biztosító, a szociális törvény hatálya alá tartozó bentlakásos szociális intézménybe fizetendő egyszeri hozzájárulásra is. Az otthonteremtési támogatás megállapításával egyidejűleg bizonyos esetekben a területi gyermekvédelmi szakszolgálat utógondozója segíti a fiatalot az otthonteremtési támogatás céljának megvalósulásában az összeggel való elszámolásig, de legfeljebb egy évig.

Az otthonteremtési támogatás mértékét a folyamatos nevelésben eltöltött évek és a jogosult készpénz és ingatlan vagyonának együttes értéke alapján úgy kell megállapítani, hogy a vagyonnal nem rendelkező jogosult esetén érje el, a vagyonnal rendelkező jogosult esetén pedig a vagyonnal együtt érje el

- a) a négy évnél rövidebb időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének negyvenszörösét,
- b) a négy évet meghaladó időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének ötvenszörösét,
- c) az öt évet meghaladó időtartamú nevelésbe vételnél az otthonteremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanszorosát.

2001-ben otthonteremtési támogatást 574-en kérelmeztek, ebből 60-at utasítottak el, így 445 fiatal felnőtt jutott támogatáshoz, közülük 247-en 20 év alattiak. A támogatásként

kifizetett összeg összesen 269.487.000 Ft. 2004-re 50%-kal nőtt a támogatásban részesített fiatal felnőttek száma, a támogatásra kifizetett összeg pedig négyszeresére, 2004-ben közel 831 M forint került felhasználásra.

Az otthonteremtési támogatással kapcsolatosan több szakmai probléma felmerült. Ezek közül az egyik legfontosabb az otthonteremtési támogatás összegére vonatkozik, hiszen a gondozásból kikerülő fiatalok nem rendelkeznek semmilyen lakhatási lehetőséggel, a törvény által előírt összeg azonban nem elegendő egy megfelelő minőségű lakhatás fedezésére. A másik azonban az egész gyermekvédelmi rendszert érintő kritika: a kikerülő fiatalok nem rendelkeznek megfelelő a tudással az életvitel, gazdálkodás és az emberi kapcsolatok terén, így a kapott pénzt nem a célnak megfelelően használják fel. Az otthonteremtési támogatás tényleges eredménye éppen ezért a megelőző nevelés-gondozás illetve majd az azt követő utógondozás függvénye.

2. tábla

Otthonteremtési támogatás

Év	Támogatásban részesített fiatal felnőttek száma	Felhasznált összeg (ezer Ft)
2000	353	211.626
2001	445	269.487
2004	859	830.994

Természetben nyújtott ellátások

A települési önkormányzat képviselő-testületének döntése alapján mód van arra, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény és a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás természetbeni ellátás formájában jusson el a gyermekekhez. Ilyen támogatások az általános iskolás gyermekek tankönyv- és tanszerellátásának támogatása, a gyermekintézmények étkezési térítésének díjkedvezménye, tandíj, egészségügyi szolgáltatásért fizetendő térítési díj, illetve egyéb ellátás kifizetésének átvállalása. A természetbeni forma melletti érvként általában a célzottságot emlegetik, vagyis így ahhoz ér el a segély, aki ténylegesen jogosult rá. Ellenérvként fel szokás hozni, hogy sok település olyankor is ezt a megoldást választja, amikor indokolt lenne a pénzbeli segítség is. A másik érv a kliensek kiskorúsítására vonatkozik, mondván: az állam nem tekinti „felnőttnek” a családot, hiszen nem bízta rá a pénz felhasználását. A gazdálkodás és a pénzbeosztás elsajátítása a család működése szempontjából – és a következő generációk tekintetében is – alapvető, ezért ezt inkább családgondozással kell támogatni, nem pedig kivenni a család kezéből.

Alapellátások

A gyermekjóléti alapellátások célja

A gyermekjóléti alapellátás célja a gyermek és családja számára a lakóhelyükön olyan ellátások biztosítása, amelyek megakadályozzák a veszélyeztetettség kialakulását, segítik a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, támogatják a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, a családban történő nevelésének elősegítését. Az ellátások igénybevétele részben önkéntes. Az ellátások megszüntetése a megjelölt időtartam lejáratával illetve a jogosultsági feltételek megszűnésével következik be.

Gyermekjóléti szolgáltatás

A gyermekjóléti szolgáltatás olyan, a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, a kialakult veszélyeztettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését. A szolgáltatás magába foglalja:

- a gyermeki jogokról és a gyermek fejlődését biztosító támogatásokról való tájékoztatás, a támogatásokhoz való hozzájutás segítését,
- a családtervezési, a pszichológiai, a nevelési, az egészségügyi, a mentálhigiénés és a káros szenvedélyek megelőzését célzó tanácsadás vagy az ehhez való hozzájutás megszervezését,
- a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya segítségét, valamint a családok átmeneti otthonában igénybe vehető ellátáshoz való hozzájutás szervezését,
- szabadidős programok szervezését,
- hivatalos ügyek intézésének segítését.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében egyrészt olyan észlelő és jelzőrendszer működtetése, amely magába foglalja a gyermek nevelésében, illetve gondozásában résztvevő intézményeket, esetleg hatóságokat, másrészt a veszélyeztetettség előidéző okok feltárása és ezek megoldására javaslat készítése.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a kialakult veszélyeztettség megszüntetése érdekében:

- a gyermekkel és családjával végzett szociális munkával (a továbbiakban: családgondozás) a gyermek problémáinak rendezése, a családban jelentkező működési zavarok ellensúlyozása,
- a családi konfliktusok megoldásának elősegítése, különösen a válás, a gyermekelhelyezés és a kapcsolattartás esetében,
- az egészségügyi és a szociális ellátás – különösen a családsegítő szolgáltatás –, valamint a hatósági beavatkozás kezdeményezése,
- javaslat készítése a gyermek családjából történő kiemelésére, a leendő gondozási helyére, vagy jelenlegi gondozási helyének megváltoztatására.

A gyermekjóléti szolgáltatás feladata a családjából kiemelt gyermek visszahelyezése érdekében:

- a családgondozás biztosítása – az otthont nyújtó ellátást, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást végző intézménnyel együttműködve – a család gyermeknevelési körülményeinek megteremtéséhez, javításához, a szülő és a gyermek közötti kapcsolat helyreállításához,
- utógondozó szociális munka biztosítása – az otthont nyújtó ellátást, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást végző intézménnyel együttműködve – a gyermek családjába történő visszailleszkedéséhez.

Gyermekjóléti szolgálat

A gyermekjóléti szolgálat, összehangolva a gyermekeket ellátó egészségügyi és nevelési-oktatási intézményekkel, illetve szolgálatokkal szervezési, szolgáltatási és gondozási feladatokat végez.

A gyermekjóléti szolgálat tevékenysége körében a gyermekvédelmi szolgáltatások körénél megfogalmazottakon túl beletartozik:

- a településen élő gyermekek szociális helyzetének, veszélyeztetettségének folyamatos követése,
- a veszélyeztetett, illetve védelembe vett gyermekek gondozásának-nevelésének követése és az ezzel kapcsolatos ügyintézés,
- a helyettes szülői hálózat kiépítése és működtetése,
- a nevelési-oktatási intézmény gyermekvédelmi feladatának segítése,
- felkérésre környezettanulmányt készítése,
- a települési önkormányzatnál új ellátások bevezetésének kezdeményezése,
- a területi gyermekvédelmi szakszolgálat felkérésének megfelelően vizsgálja és feltárja az örökbe fogadni szándékozók körülményeit,
- biztosítja a gyermekjogi képviselő munkavégzéséhez szükséges helyiségeket,
- részvétel a Kábítószerügyi Egyeztető Fórum munkájában.

Gyermekjóléti központ

Gyermekjóléti központnak minősül az az önálló intézményként, illetve szervezeti és szakmai szempontból önálló intézményegységként működő gyermekjóléti szolgálat, amely az általános szolgáltatási feladatain túl a gyermek családban nevelkedésének elősegítése, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében a gyermek igényeinek és szükségleteinek megfelelő önálló egyéni és csoportos speciális szolgáltatásokat, programokat nyújt, így

- utcai és lakótelepi szociális munkát,
- kapcsolattartási ügyeletet,
- kórházi szociális munkát,
- készenléti szolgálatot biztosít.

A gyermekjóléti szolgáltatóknak kiemelkedő szerepük van a prevenció területén a gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetésében, illetve koordinálásában. Maga a gyermekvédelmi észlelő és jelzőrendszer magába foglalja mindazokat az intézményeket, amelyekkel a gyermekek kapcsolatba kerülhetnek, akár közvetlenül, akár közvetve, a szüleik révén. Ennek megfelelően ide tartoznak az egészségügyi szolgáltatók (különösen a védőnői szolgálat, házi orvos illetve házi gyermekorvos), a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók (különösen a családsegítő központok), közoktatási intézmények, hatóságok (különösen a jegyzői gyámhatóság és a városi gyámhivatal), igazságszolgáltatási intézmények, rendőrség, menekülteket befogadó állomások, társadalmi szervezetek, egyházak, alapítványok, magánszemélyek.

A gyermekjóléti szolgáltatókat a gyermekvédelmi törvény vezette be 1997-ben. 1999-ben 1.601 gyermekjóléti szolgálat működött az országban, még további 1.248 településen biztosítva az ellátást. 2000-re ez a szám 5 %-kal csökkent, ebben az évben 1.525 település rendelkezett szolgálattal, és további 1.304 település számára biztosított szolgáltatást. A gyermekjóléti szolgáltatók száma 2003-ban 1.541, ugyanez az adat 2001-ben 1.497, 2002-ben pedig 1.587 volt, tehát egy határozott növekedés után egy enyhébb visszaesés figyelhető meg. 2001-ben a legtöbb szolgálat családsegítő szolgálattal működött együtt (380), más szakmai tevékenység mellett (400), illetve önálló családgondozó útján látja el feladatát 309. Az önállóan működő szolgáltatók száma 123, a más szociális intézettel működőké 96. 2002-ben a

legtöbb szolgálat szintén fent említett 3 formában történik, emellett valamelyest növekszik a családsegítő szolgálattal együttműködő (425), valamint a más szakmai tevékenység mellett (455) végzett szolgálatok száma. 2003-ra a családsegítő szolgálattal együttműködő szolgálatok tovább szaporodnak (435). Az önálló családgondozó útján feladatát ellátó intézmények száma is tovább nő (348), ugyanakkor a más szakmai tevékenység mellett végzett szolgálatok száma visszaesett (391). A 2001-es adatot felülmúlja az önálló szolgálatok száma (128) és csökken a más szociális intézménnyel működőké. 2001 és 2003 között a legnagyobb mértékű visszaesés az egészségügyi intézménnyel (36%), illetve a több intézménnyel (28%) együtt működő szolgálatoknál tapasztalható.

Az ország lefedettsége csaknem teljes (90%-os), ugyanakkor a gyermekjóléti szolgálatok jelentős része „egyszemélyes”, vagyis az önkormányzat 1 fő személyzeti állomány (családgondozó) alkalmazásával biztosítja a szolgáltatást. Ez a körülmény a szakmaiság ellen hat, és a szolgáltatást biztosító szakembert is fokozottan kiszolgáltatottá teszi.

A gyermekjóléti szolgálatok által gondozott gyermekek számának alakulásáról a következők rajzolódnak ki a statisztikai adatok tükrében: 2001-ben a gondozott gyermekek száma összesen 111.982 volt, ezen belül alapellátásban 93.900-an részesültek, 15.034 gyermeket vettek védelembe és 3.048 volt az utógondozottak száma. Emellett 59.190 családban éltek gondozott gyermekek. 2002-re a gondozott gyermekek száma 116.469-re nőtt: alapellátásban 96.495-en részesültek, 16.984 gyermeket vettek védelembe és 2.990 volt az utógondozottak száma. 60.549 családban éltek gondozott gyermekek. Az előző évhez képest 3%-kal nőtt a gondozott gyermekek száma összesen, ezen belül 2%-kal az alapellátásban történő gondozásban és 11%-kal védelemben részesülők. Ezzel szemben az utógondozottak száma 1%-kal csökkent. A családban élő gondozottak száma 2001-hez képest csaknem 1.500 fővel gyarapodott. 2003-ban a gondozott gyermekek száma összesítve 123.303 főt tett ki. Ezen belül alapellátásban 100.812-en részesültek, 18.880 gyermeket vettek védelembe, és 3.349 volt az utógondozottak száma. 64.107 családban éltek gondozott gyermekek. Az előző évhez képest 5%-kal nőtt a gondozott gyermekek száma összesen, tehát a növekedés üteme gyorsul a 2002-ben tapasztalt trendhez képest. 2004-ben a gondozott gyermekek száma összesen 127.778. Alapellátásban 103.388-an részesültek, 20.930 gyermeket vettek védelembe, és 3.460 volt az utógondozottak száma. 68.303-ra emelkedett azoknak a családoknak a száma, ahol gondozott gyermekek nevelkedtek. A gondozásban részesülő gyermekek közül 16% a védelembe vettek aránya. Az utógondozottak száma az alapellátásban részesülők közt, csak kis mértékben emelkedett: 2,6%-ról 2,7%-ra. Az előző évhez képest 4%-val nőtt a gondozott gyermekek száma összesen. 2004-ben csak 2 %-kal nő az alapellátásban gondozott gyerekek és szintén visszaesik 9%-ra a védelemben részesülők számának emelkedése. Az utógondozásban részesülő gyerekek száma 3%-kal nő. A családban élő gondozott gyermekek száma még nagyobb ütemben, 6%-kal nő.

Regionális bontásban nézve az adatokat a Közép-Magyarországi régióban az összgondozott szám 2001 és 2004 között fokozatosan 23.423-ról 37.479-re emelkedett (37%). A legnagyobb változás 2003 és 2004 között történt, amikor 78%-kal nőtt a gondozott gyermekek száma. 2001-ben 13.275 családban éltek gondozott gyermekek, míg 2004-ben ez a szám már 17.781 volt. Közép-Dunántúlon 11.506 volt a gondozott gyermekek száma 2001-ben, ami 2004-re 15.863-ra duzzadt (25%). A közbeeső évekről elmondható, hogy a 2001-es adat csak igen kis mértékben változott, 12.000 fő körül mozgott, tehát itt is a 2004-es év bír kiugró jelentőséggel a gondozottak számának növekedésének tekintetében. Ugyanakkor a családban élő gondozott gyermekek száma csökkent 2001-hez képest.(6.172-ről 6.087-re).

A Nyugat-Dunántúli régióról az látszik, hogy egészen 2003-ig 8.600 körül (2001-ben 8.806) mozgott a gyermek gondozottak száma, majd itt is erős növekedés figyelhető meg a 2004-es évben (27%), amikor is 11 855-en voltak nyilvántartva. Dél-Dunántúlon 2001-ben a gondozott gyerekek száma összesen 13.536 volt, ami 2004-re 19.524-re emelkedett (30%). Ez az adat 2002-ben még csökken és 2003-ban sem emelkedik sokkal 14.000 fő fölé. A családokban élő gondozott gyerekek száma 2001 és 2004 között eleinte csökken, majd 2003-ban és 2004-ben jelentősen emelkedik. 2001-ben 6.784 gondozott gyerek élt családban, míg 2004-ben már 7.626. Az Észak-Magyarországi régió 2001-es adatai 19.883, a 2004-es már 28.515 gondozott gyermegről számolnak be (30%-os emelkedés). Itt is megállapítható, hogy a 2004-es év hoz jelentős változást, hiszen 2003-ig csak kevéssel emelkedett 20 000 fölé a gondozott gyerekek száma. Az Észak-Alföldi régióban 20.561-ről 32.200-ra nő a gondozott gyermekek száma (36%) 4 éven belül. A Dél-Alföldön gondozott gyermekek száma 2001-ben 14.267, míg 2004-ben 22.417 volt (37%-os emelkedés). A régiókat összehasonlítva megállapítható, hogy csaknem mindenhol legalább 30%-kal emelkedik a gondozott gyermekek száma. Ebből a szempontból a régiók közül kiemelkedik Közép-Magyarország, Dél-Alföld és Észak-Alföld, ugyanakkor Közép-Dunántúlon volt a legmérsékeltebb ez a tendencia. A legtöbb régióban kiemelkedő jelentőségű a 2004-es év a gyermekjóléti szolgálatok által gondozott gyermekek növekedése tekintetében.

A gyermekjóléti szolgálatok jelenleg közel 4.000 embert foglalkoztatnak országosan. 2001 és 2004 között a gyermekjóléti szolgálatoknál dolgozók száma 3.584-ről 3.828-ra (6%) emelkedett. A dolgozók számának bővülése folyamatos a közbeeső években is. A legnagyobb létszámnövekedés 2002 és 2003 között tapasztalható.

2004-ben a foglalkoztatottak között 1.650 szakirányú felsőfokú, 1.554 egyéb felsőfokú és 624 középfokú végzettségű volt. 2001-ben a foglalkoztatottak végzettségüket nézve egész más képet mutatott: jóval kevesebb volt a felsőfokú szakirányú végzettségű dolgozó (926), ugyanakkor lényegesen többen voltak az egyéb felsőfokú (1.862), valamint a középfokú végzettségűek (796). A felsőfokú szakirányú végzettségűek száma 2002-ben ugrásszerűen nő (43%), 2003-ban 100 fővel csökken, majd 2004-re ismét emelkedik. Az egyéb felsőfokú végzettségűek körében hasonló a tendencia, csak éppen fordított előjellel. 2002-re számuk 28%-kal csökken, 2003-ban körülbelül 200 fővel vannak kevesebben, mint 2001-ban, majd 2004-re újabb 100 fővel fogyatkoznak. A középfokú végzettségűek részvétele a gyermekjóléti szolgálatokban fokozatosan csökken, 2001 és 2004 között összesen 22%-kal.

3. tábla
Gyermekjóléti szolgálatokban foglalkoztatottak

Terület	Gyermekjóléti szolgálatok száma	Foglalkoztatottak száma összesen XII. 31.-én	Jogszámban előírt munkakörökben foglalkoztatottak közül XII. 31.-én		
			felsőfokú szakirányú végzettségű	egyéb felsőfokú végzettségű	középfokú végzettségű
2001	1.497	3.584	926	1.862	796
2002	1.587	3.672	1.588	1.308	776
2003	1.541	3.843	1.488	1.659	696
2004	1.541	3.828	1.650	1.554	624

Típusukat tekintve a kezelt problémák az utóbbi években stabilnak tűnő arányokat mutatnak. A szolgálatok által kezelt problémák leggyakoribb típusa (kb. 30%) az anyagi, a gyermeknevelési (15-20%) és a szülők vagy a család életvitele miatti (10-15%) probléma. Magas a családi konfliktusok (12%), valamint a magatartás- és teljesítményzavar (10%) miatti problémakezelések aránya is.

A települési önkormányzatok pénzügyileg nem érdekeltek az alapszolgáltatáson túli speciális szolgáltatások fejlesztésében vagy az ilyen szolgáltatások civil szervezeteken keresztül megvalósításának támogatásában. Márpedig a gyermekjóléti szolgálatok több, mint 90%-a önkormányzati fenntartású. Az iskolarendszerben működtethető, ún. gyermek- és ifjúságvédelmi felelősök jelenleg nem integráns részei a gyermekjóléti szolgáltatásnak. Hiányzik az oktatási intézményekben folytatott, elsősorban iskolai szociális munka, így nem működhet hatékonyan a jelzőrendszer sem. Mindez viszont eleve meghatározhatja a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű gyermekek iskolai, majd pedig társadalmi státuszát.

Gyermekek napközbeni ellátása

A gyermekek napközbeni ellátásaként a családban élő gyermekek életkorának megfelelő nappali felügyeletét, gondozását, nevelését, foglalkoztatását és étkeztetését kell megszervezni azon gyermekek számára, akiknek szülei, nevelői, gondozói munkavégzésük, betegségük vagy egyéb ok miatt napközbeni ellátásukról nem tudnak gondoskodni.

A gyermekek napközbeni ellátása a gyermekek életkorának megfelelően megszervezhető:

- bölcsődében,
- hetes bölcsődében,
- családi napköziben,
- házi gyermekfelügyelet keretében,
- alternatív napközbeni ellátás keretében.

Bölcsőde

A bölcsőde a családban nevelkedő 3 éven aluli gyermekek napközbeni ellátását, szakszerű gondozását és nevelését biztosító intézmény. Ha a gyermek a 3. évet betöltötte, de testi vagy szellemi fejlettségi szintje alapján még nem érett az óvodai nevelésre, a 4. évének betöltését követő augusztus 31-ig nevelhető és gondozható a bölcsődében.

A bölcsőde végezheti a fogyatékos gyermekek korai rehabilitációs és rehabilitációs célú nevelését és gondozását is. A bölcsődei ellátás keretében a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján a fogyatékos gyermek legfeljebb hatéves koráig fejlődését biztosító korai fejlesztésben és gondozásban, vagy fejlesztő felkészítésben vehet részt. A bölcsőde az alapellátáson túl szolgáltatásként speciális tanácsadással, időszakos gyermekfelügyelettel, gyermekhotel működtetésével vagy más gyermeknevelést segítő szolgáltatásokkal segítheti a családokat. A bölcsődei ellátás megszűnik a bölcsődei nevelési év végén, ha a gyermek a 3. évet betöltötte, illetve a 4. évének betöltését követő augusztus 31-ig.

A 0-3 éves (fogyatékkal élő gyermekek esetében 0-6 éves) gyermekek napközbeni ellátásának tradicionális és sokáig egyetlen intézménye a bölcsőde volt. A magyar bölcsődei ellátás szakmai színvonala nemzetközileg is elismert. Jelenleg 8 regionális módszertani bölcsőde szervezi a terület számára a továbbképzéseket és tapasztalatcseréket. Bár néhány éve

emelkedő tendenciát mutat a képesítés nélküli dolgozók aránya, a bölcsődékben foglalkoztatott gondozónők 91%-a szakképzett, és 20%-uk szakmai felsőfokú végzettséggel is rendelkezik. Mindezek ellenére igaz azonban az, hogy a bölcsődei módszertani feladatok finanszírozása nem megoldott.

A bölcsődék száma 1995 óta szinte folyamatosan csökken. 2000-ben 532 bölcsőde működött az országban, közel 25 ezer férőhellyel. A bölcsődék 28%-a Budapesten, 62%-a pedig a többi városban van, s csupán 10%-uk működik községekben. A 10 ezernél kevesebb lakosú településeken (ez az ország településeinek 96 százalékát jelenti!) mindösszesen 95 bölcsőde működött 1.933 férőhellyel. A bölcsődék száma 2001 és 2003 között folyamatosan tovább csökken, majd 2004-ben (527) meghaladja a 2002-es bölcsődei számot. 2001-ben 200 férőhely létesült és majdnem 1000 szűnt meg. 2004-ben ez az arány kiegyenlítettebb: több mint 600-val nő és 700-val csökken a bölcsődei férőhelyek száma.

4. tábla **Bölcsőde**

	Bölcsődébe beíratott gyermekek száma	Fogyatékos gyermekek száma	Működő bölcsődék száma	Engedélyezett férőhelyek	Foglalkoztatottak száma	Szakgondozók
2001	45.752	543	535	25.069	9.551	4.762
2002	46.354	546	523	24.735	9.600	4.795
2003	47.145	541	515	24.398	9.459	4.876
2004	48.979	572	527	23.911	9.406	4.902

A bölcsődékbe beíratott gyermekek száma 1998 és 2000 között 11%-kal csökkent. Annak ellenére, hogy a bölcsődébe járó gyerekek száma 2001 óta emelkedik kb. 3.200 fővel, az engedélyezett férőhelyek száma (4%-val) és a bölcsődékben foglalkoztatottak száma (1,5%-kal) csökkent a 4 év alatt. A foglalkoztatottak kb. fele szakgondozó.

Korcsoport szerinti megosztásban az 1-11 hónapos korosztályból 2001-ben 262-en jártak bölcsődébe, 2004-ben már csak 162-en. A 12-23 hónaposak közül 2001-ben 4.280, 2004-ben 3.875 gyermek volt bölcsődés. 24-35 hónaposak 2001-ben 13 248-an, 2004-ben 14 862-en jártak bölcsődébe. A 36 hónapos és annál idősebb korosztályból 2001 és 2004 között nagyjából végig 11.000-en voltak bölcsődés gyermekek.

Családi napközi

A családi napközi a családban nevelkedő, bölcsődei és óvodai ellátásban nem részesülő, vagy az iskolai oktatásban részt vevő gyermeknek az iskola nyitva tartási idején kívüli, valamint az iskolai napközit vagy tanulószobai ellátást igénybe nem vevő gyermekek számára családias környezetben kialakított nappali ellátás. A gyermekek számára életkoruknak megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést, étkeztetést és foglalkoztatást nyújt. Vállalkozás keretében történő fenntartásánál egy vállalkozó 5 gyermeket fogadhat. A fogyatékos gyermekek számára sajátos szükségleteikhez igazodó ellátást kell nyújtani.

A családi napközik elsősorban olyan településeken jelentenek megoldást a gyermekek napközbeni elhelyezésére, ahol nem gazdaságos bölcsőde fenntartása. Bár jelentős a szolgáltatás iránti kereslet, jelenleg állami támogatás nélkül kell a vállalkozóknak működtetni

a szolgáltatást, ezért nem tud az ellátás igazán elterjedni. 2004-ben a családi napköziben a működő férőhelyek száma 503 volt, és 798 gyermek részesült ellátásban. A férőhelyek száma tehát 44%-kal nőtt.

Házi gyermekfelügyelet

A házi gyermekfelügyelet keretében a gyermekek napközbeni ellátását a szülő vagy más törvényes képviselő otthonában gondozó biztosíthatja, ha a gyermek állandó vagy időszakos ellátása nappali intézményben nem biztosítható (pl. betegség miatt), és a szülő a gyermek napközbeni ellátását nem, vagy csak részben tudja megoldani. A házi gyermekfelügyelet a szülő munkarendjéhez igazodik. Az intézmény a gyermek életkorához, egészségi állapotához igazodó gondozást, felügyeletet biztosít, illetve segítséget nyújt az iskolai tanulmányok folytatásához, amennyiben a gyermek tanulmányait fogyatékosága vagy súlyos betegsége miatt magántanulónaként folytatja. Házi gyermekfelügyelet keretében a felügyeletet biztosító szolgálatok száma 2001-2004 között 38-ról 43-ra nőtt, ugyanakkor a gondozásban részesült gyermekek száma 274-ről 156-ra fogyatkozott.

Alternatív napközbeni ellátás

A gyermekek napközbeni ellátása megszervezhető - a gyermekek életkorának megfelelően - nyári napközis otthonban vagy napközis táborban, valamint a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény hatálya alá tartozó óvodában, iskolai napköziben. Szintén a gyermekek napközbeni ellátásának minősül az iskolai napközis ellátásban nem részesülő, különösen a csellengő vagy egyéb okból veszélyeztetett tíz év feletti gyermekek számára nyújtott nappali felügyelet, foglalkoztatás – sport- és egyéb klubfoglalkozás, illetve játszótér, játéktár, játszóház keretében – és az étkeztetés biztosítása is, feltéve, ha a működtető rendelkezik az ehhez szükséges – a külön jogszabályban meghatározott – személyi és tárgyi feltételekkel.

Ezek az új típusú (szintén a gyermekjóléti alapellátások körébe tartozó) ellátások és intézmények – különösen a speciális szükségletű, így például a fogyatékos, veszélyeztetett, vagy a (jellemzően 10 évesnél idősebb) csellengő gyermekek számára – országosan még nem igazán épültek ki. Tapasztalatok szerint a 10-12 év fölötti gyermekek már nem veszik igénybe az iskolai napközit, és a kellő felügyelet hiányából adódó veszélyeztetettségük szinte a település nagyságával arányosan nő. A fejlesztés ellen hat, hogy a bölcsődei normatíva kivételével más napközbeni ellátáshoz jelenleg nincs rendelve normatív állami hozzájárulás.

Gyermekek átmeneti gondozása

A gyermekek átmeneti gondozását biztosító szolgáltatások azt a célt szolgálják, hogy a gyermek lakóhelyén sikerüljön megoldást találni a felmerült problémára, krízishelyzetre, így a gyermek ne szakadjon ki a megszokott környezetéből. Ezek a teljes körű ellátások ideiglenes jellegűek, a gyermek törvényes képviselőjének kezdeményezésére vagy az ő bejegyzésével vehetők igénybe. Maximális időtartamuk 12 hónap.

A gyermekek átmeneti gondozása keretében speciális szolgáltatást és éjszakai bentlakást kell tudni biztosítani olyan gyermekek számára, akik lakóhelyükről önkényesen távoztak, és így ellátás és felügyelet nélkül maradnának, valamint azoknak a gyermekeknek, akiket szüleik – nehéz élethelyzetbe kerülvén – időlegesen nem tudnak gondozni, de

gyermekvédelmi gondoskodásba vételük nem indokolt. A gyermekek átmeneti gondozására a törvény három formát nevesít:

- helyettes szülő
- gyermekek átmeneti otthona
- családok átmeneti otthona

Helyettes szülő

A helyettes szülő a családban élő gyermek átmeneti gondozását – a működtető által készített egyéni gondozási-nevelési terv alapján – saját háztartásában biztosítja és vállalja, hogy a szükséges ideig a nála elhelyezendő gyermeket gondozza, neveli. A helyettes szülői ellátás célja a szülő és a gyermek kapcsolatának megőrzése azokban az esetekben, amikor a szülő nem képes a szülői feladatokat ellátni. A helyettes szülő egyidejűleg – saját gyermekeit is beszámítva – legfeljebb 5 gyermek gondozását végezheti.

A helyettes szülői ellátás (mint szolgáltatás) még kevésbé ismert, és az önkormányzatok számára előzmény nélküli. A hálózat kialakulását nagyban segítheti az azt támogató tanácsadó szolgálat szakmai erősítése.

A helyettes szülői ellátásban az engedélyezett férőhelyek száma évről évre nagy ingadozást mutat. 2001 és 2002 között 78%-kal csökkent, majd 2003-ra 77%-kal nőtt, majd 2004-ben újra csökkentek a férőhelyek. Ugyanakkor a gondozásban részesült gyerekek száma nem ingadozik ilyen mértékben. 2002 és 2003 között tapasztalható egy nagyobb mértékű csökkenés (25%), de 2004-ben ismét a 2 évvel azelőtti mértékben részesülnek a gyerekek gondozásban. 2004-ben tehát 514 az engedélyezett férőhelyek száma, az ellátásban részesült gyermekek száma pedig 212, a kihasználtság mértéke összesen 41%-os.

Gyermekek átmeneti otthona

A gyermekek átmeneti otthonában az a családban élő gyermek helyezhető el, aki átmenetileg ellátás és felügyelet nélkül marad, vagy elhelyezés hiányában ezek nélkül maradna, valamint akinek ellátása a család életvezetési nehézségei miatt veszélyeztetett. A gyermekek átmeneti otthona segítséget nyújt – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – a gyermek családjába történő visszatéréséhez.

A gyermekek átmeneti otthona legalább tizenkettő, de legfeljebb negyven gyermek teljes körű ellátását biztosítja. Az átmeneti lakáson olyan otthon, amely legfeljebb tizenkettő gyermek átmeneti gondozását biztosítja önálló lakásban, családi körülmények között. A gyermekek átmeneti otthona önálló helyettes szülőt vagy helyettes szülői hálózatot működtethet és ebben az esetben ellátja az ezzel kapcsolatos feladatokat. Az átmeneti otthon által foglalkoztatott helyettes szülők az átmeneti otthoni férőhely felének megfelelő létszámú gyermek teljes körű ellátását biztosíthatják.

A gyermekek átmeneti otthonaiban az engedélyezett férőhelyek száma a 2002-ig tartó csökkenés után 2004-re 609 főre duzzadt (46%). Az ellátásban részesülő gyermekek száma 2003-ig 600 fő körül mozog, majd a férőhelyek számának emelkedésével több, mint kétszeresére emelkedik a gondozott gyerekek száma is (54%). A foglalkoztatottak száma a másik két adat tendenciáját követve alakul. 2003-ig folyamatosan csökken, majd 2004-re ugrásszerűen nő (65%). 2004-ben tehát az engedélyezett férőhelyek száma 609, az ellátásban részesült gyermekek száma 1.365, a foglalkoztatottak száma pedig 381.

Családok átmeneti otthona

A családok átmeneti otthona az otthontalanná vált szülő kérelmére biztosítja a gyermek és szülője együttes elhelyezését, ellátását, befogadja a válsághelyzetben lévő bántalmazott vagy várandós anyákat, illetve a szülészetről kikerülő anyát és gyermekét, segítséget nyújt a szülőnek gyermeke teljes körű ellátásához, gondozásához, neveléséhez, a szülőknek az ellátás mellett jogi, pszichológiai és mentálhigiénés segítséget nyújt, közreműködik – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – az átmeneti gondozást szükségessé tevő okok megszüntetésében, a család helyzetének rendezésében, otthontalanságának megszüntetésében. A családok átmeneti otthona legalább tizenkettő, de legfeljebb negyven felnőtt és gyermek együttes ellátását biztosítja. A családok átmeneti otthona működtethető telephelyenként legfeljebb tizenkét férőhelyes lakásban vagy családi házban.

A családok átmeneti otthonaiban 2001-ben 974 férőhely volt biztosított, 2004-ig ez a szám folyamatosan és egyenletesen 2 618-ra emelkedett (63%). Az ellátásban részesült gyerekek száma 2003-ig folyamatosan emelkedik 12.698 föig, majd 2004-ben 4.843-ra zuhan a gondozott gyermekek száma (62%). A foglalkoztatottak száma a férőhelyekhez hasonló ütemben emelkedik. 2001 és 2004 között 63%-kal nőtt a családok átmeneti otthonában foglalkoztatottak száma. A családok átmeneti otthonai tehát 2004-ben 2.616 férőhellyel működtek, az ellátásban részesültek száma 4.843, a foglalkoztatottak száma pedig 721 volt.

A férőhelyekre vonatkozó adatok nem egyértelműek, 1.000 és 1800 közöttire becsülik az elhelyezhető személyek számát (attól függően, hogy hány tagúak az elhelyezendő családok). Az igénybevétel okai között leggyakoribb a lakhatás (sokszor az albérlet) váratlan felmondása, elvesztése, vagy szociális krízishelyzet, hajléktalanság. Gyakori a bántalmazás, erőszak, családi, rokon viszály elől való menekülés (többnyire anyáról és gyermekéről van szó). Az ellátás – a pillanatnyi helyzet megoldásán túl – akkor tud eredményes lenni, ha az egyéb körülmények rendezésével egyidejűleg megoldható a család lakhatási gondja is. Ezt azonban nehezíti a helyzet fogságából kiszabadulást jelentő olcsó bérű lakások hiánya, holott – a lakhatás megőrzésének támogatásával karöltve – ez lenne egyben a prevenció alapeleme is.

A gyermekek átmeneti gondozásának intézményhálózata kiépületlen. Feltételezhető, hogy az átmeneti gondozás intézményeinek hiánya okozza az egyéb – gyermekotthoni, más bentlakásos – intézményekben történő magas ideiglenes elhelyezési arányt (1999-ben 978 fős növekedés volt tapasztalható az előző évihez képest – összesen 2.698 gyermekotthoni ideiglenes hatályú elhelyezés történt).

Gyermekvédelmi szakellátás

A gyermekvédelmi rendszer kettős funkciót tölt be: egyrészt az önkormányzatok által biztosítandó gyermekjóléti alapellátásokon keresztül segíti a gyermek családban történő nevelkedését, a veszélyeztetett élethelyzetek elhárítását, kezelését, másrészt a családjukban valamilyen ok miatt nem nevelhető gyermekek számára biztosít – a gyermekvédelmi szakellátásokon keresztül – olyan családot helyettesítő, a családi modellhez közelítő ellátást, amely garanciát nyújt a gyermek életkorának megfelelő nevelkedésére és társadalmi integrációjának megalapozására.

A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény VII. fejezete szerint a gyermekvédelmi szakellátás keretében kell biztosítani az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek otthont nyújtó ellátását, a fiatal felnőtt további utógondozói ellátását, valamint a szakellátást más okból igénybe vevő gyermek teljes körű ellátását.

Otthont nyújtó ellátás

Otthont nyújtó ellátás keretében kell az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára biztosítani teljes körű ellátást, a családi környezetbe történő visszahelyezését előkészítő, családi kapcsolatok ápolását segítő családgondozást, vagy ha ez nem lehetséges, örökbefogadásának elősegítését, valamint a családjába történő reintegrációjához, önálló életének megkezdéséhez szükséges utógondozást.

Otthont nyújtó ellátás keretében különleges ellátást kell biztosítani a tartósan beteg, a fogyatékos, és a kora miatt különleges ellátást igénylő 3 év alatti gyermek számára. Speciális ellátást kell biztosítani a súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, valamint a pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekek számára. Az utógondozói ellátás keretében lakhatást és szükség esetén további ellátást kell biztosítani azon átmeneti vagy tartós nevelésből kikerült fiatal felnőtteknek, akinek utógondozói ellátását a gyámhivatal elrendelte. Otthont nyújtó ellátást nevelőszülő, gyermekotthon vagy a szociális törvény hatálya alá tartozó fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthona (a területi gyermekvédelmi szakszolgálat támogatásával, különösen családgondozással, a gyermek törvényes képviselőjének ellátásával) nyújthat.

A gondozás és nevelés célja, hogy a gyermek korának és képességének megfelelően fejlődjék, személyisége kibontakozzék. Ennek érdekében a szakemberek együttműködésével készül el az egyéni gondozási-nevelési program. A gyermek nevelése során figyelemmel kell lenni a gyermek és a szülő véleményére. A program keretében az ellátást nyújtónak gondoskodnia kell a gyermek egészségügyi ellátásáról, személyisége korrekciójáról, a szükséges terápiáról, a gyermek gyógypedagógiai ellátásáról, oktatásáról, szakképzéséről, szabadidejének hasznos eltöltéséről.

A nevelésbe vett gyermek és családja közötti kapcsolat ápolását, a családnak a gyermek visszafogadására alkalmassá tétele érdekében családgondozást kell végezni. A nevelésbe vétel megszűnését követően a gyermek, fiatal felnőtt családjába való sikeres visszailleszkedését, önálló életének megkezdését utógondozás keretében kell elősegíteni.

Utógondozói ellátás

A gyámhivatal által elrendelt utógondozói ellátás keretében a fiatal felnőtt számára szükség esetén teljes körű ellátást, az önálló élet megkezdéséhez szükséges tanácsadást, a társadalomba való beilleszkedés érdekében segítségnyújtást kell biztosítani.

Nevelőszülő

A nevelőszülő a saját háztartásában nyújt teljes körű ellátást az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermeknek, valamint az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtteknek. Elősegíti a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, személyisége kibontakozását, vér szerinti családjába való visszakerülését, ha ez

nem lehetséges, akkor az örökbefogadását, felkészíti a gyermeket az önálló életvezetésre, személyes ügyeinek intézésére. A nevelőszülő a gyámhivatal kirendelése alapján gyámi feladatokat lát el.

A nevelőszülői gondoskodásnak két formája alakult ki, a nevelőszülői és a hivatásos nevelőszülői tevékenység. A nevelőszülő mindkét formában arra vállal kötelezettséget, hogy a gyermeket saját háztartásában neveli, gondozza, fejlődéséért mindent megtesz. A nevelőszülő tevékenysége ellátásáért fizetésben nem részesül.

- Nevelőszülő az a huszonegyedik életévét betöltött, cselekvőképes, büntetlen előéletű személy lehet, aki a gondozásba helyezett gyermeknél legalább tizennyolc, legfeljebb negyvenöt évvel idősebb, személyisége, egészségi állapota és körülményei alapján alkalmas a nála elhelyezett gyermek kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítására és a családjába történő visszakerülésének támogatására, és a külön jogszabályban meghatározott felkészítő tanfolyamon eredménnyel részt vett. A nevelőszülő – saját gyermekeit is beszámítva – legfeljebb öt gyermek és fiatal felnőtt együttes ellátását biztosíthatja.
- Hivatásos nevelőszülő az a nevelőszülő, aki a külön jogszabályban meghatározott képesítési előírásoknak megfelel. A hivatásos nevelőszülő – saját gyermekeit is beszámítva – legalább három, legfeljebb nyolc gyermek és fiatal felnőtt együttes ellátását biztosíthatja.
- Speciális hivatásos nevelőszülő az a hivatásos nevelőszülő, aki a képesítési előírásoknak megfelel, és alkalmas a nála elhelyezett súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekkel küzdő, speciális ellátást igénylő gyermek kiegyensúlyozott nevelésének biztosítására és családjába történő visszakerülésének elősegítésére. A speciális hivatásos nevelőszülő – saját gyermekeit is beszámítva – legfeljebb öt gyermek és fiatal felnőtt együttes ellátását biztosíthatja.

Gyermekotthon

A gyermekotthon megszakítás nélküli munkarend szerint működő, bentlakásos gyermekintézmény, amely otthont nyújtó ellátást biztosít a gyámhivatal által jóváhagyott egyéni elhelyezési terv és az általa készített egyéni gondozási-nevelési terv szerint az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára, utógondozói ellátást biztosít a fiatal felnőtt számára, szükség esetén külső férőhelyeket működtet. A gyermekotthoni elhelyezés célja, hogy a gondozott gyermek és a fiatal felnőtt számára otthont nyújtó ellátást biztosítson, ennek része a teljes körű ellátás, családgondozás és az utógondozás.

A gyermekotthon típusai:

- A gyermekotthon legalább 12, de legfeljebb 40 – önálló lakóegységben elhelyezett – gyermek, fiatal felnőtt otthont nyújtó ellátását biztosítja.
- A lakásotthon olyan gyermekotthon, amely legfeljebb 12 gyermek, fiatal felnőtt otthont nyújtó ellátását biztosítja önálló lakásban vagy családi házban, családi környezetben.
- A speciális gyermekotthon vagy a gyermekotthon speciális csoportja az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekkel küzdő 12. életévét – kivételesen indokolt esetben 10. életévét – betöltött gyermekeknek nyújt gondoskodást, szocializációt és reszocializációt, valamint rehabilitációt és rehabilitációt. A speciális gyermekotthonban vagy a gyermekotthon speciális csoportjában a

gyermek teljes körű ellátásának időtartama csak kivételesen indokolt esetben haladhatja meg a két évet. A speciális gyermekotthonban legfeljebb 40 fő helyezhető el. A gondozott gyermek elhelyezéséről a meghatározott problématípusok szerint elkülönítetten kell gondoskodni. A speciális ellátást igénylő gondozott gyermekek közül legfeljebb 8 helyezhető el egy csoportban. A csoportban csak azonos nemű gyermekek helyezhetők el.

- A speciális gyermekotthon vizsgálóotthonként is működhet, ha a speciális szükségletű gyermek vizsgálatát végzi bentlakásos ellátás formájában.
- A különleges gyermekotthon a szakellátás keretében a kora miatt sajátos szükségletekkel bíró 3 év alatti, a tartósan beteg, illetve fogyatékos gondozott gyermek számára kötelezően ellátandó alapfeladatként a gyermek állapotához, illetve korához igazodó különleges ellátást, gondozást, rehabilitációt és rehabilitációt biztosít 12, de legfeljebb 40 – önálló lakóegységben elhelyezett – gyermek, fiatal felnőtt számára.
- Az utógondozó otthon olyan gyermekotthon, amely a szakellátás keretében kizárólag fiatal felnőttek számára alaptevékenységként biztosítja az utógondozói ellátást.

A gyermekotthon a családi nevelés kiegészítésén kívül a gondozott gyermekek és fiatalok támogató közösségét biztosítja, szükség esetén teljesíti az egyéni korrekciós nevelésük feltételeit. Céljai elérése érdekében a gyermekotthon esetkezelő, gondozási, nevelési, rekreációs, egészségügyi és étkeztetési szolgáltatásokat nyújt, napi gyakorlatot kialakítva. Kiterjedt kapcsolatháló működik a gyermekjóléti és gyermekvédelmi hálózatban dolgozó szakemberekkel, együttműködik oktatási intézményekkel, munkahelyekkel, a gondozásba bevont egyéb szervezetekkel. A gyermekotthon a gyermek és a fiatal szocializációját a vér szerinti család értékeinek figyelembevételével tudja segíteni, alkalmazkodva a gyermek és a fiatal szükségleteihez. A gyermekotthon széles korhatárú és heterogén nemi összetételű a különböző korú és nemű gyermekek és fiatalok harmonikus együttélése érdekében. A gyermekotthon a lakókörnyezetbe illeszkedik, kis létszámú és családias nevelésre, közösségre épül, felkészítve az önálló életre, társadalomba való beilleszkedésre.

Külső férőhely

Külső férőhelynek nevezzük, ha az utógondozói ellátást nevelőszülő, gyermekotthon, utógondozó otthon, területi gyermekvédelmi szakszolgálat által működtetett, lakhatást nyújtó, különösen albérlet vagy egyéb hely (félutas ház, utógondozó lakás) biztosítja. Külső férőhelyen csak utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtt számára biztosítható lakhatás. A külső férőhelynek száraznak, világosnak, jól fűthetőnek kell lennie, és rendelkeznie kell a mindennapi életvitelhez szükséges alapvető berendezési, valamint használati tárgyakkal.

Területi gyermekvédelmi szakszolgálat

A területi gyermekvédelmi szakszolgálat szolgáltatási, szervezési, tanácsadói és gondozási feladatokat végez. Tevékenysége körében a következők a feladatai:

- javaslatot készít a gyámhivatal felkérésére a gondozási hely meghatározásához, ennek során elvégzi a gyermek személyiségvizsgálatát, ennek érdekében működteti a megyei/fővárosi gyermekvédelmi szakértői bizottságot, beszerzi a szükséges szakvéleményeket, összehívja az elhelyezési értekezletet; a gyámhivatal részére megküldi a javaslatot;

- javaslatot tesz a gondozási hely megváltoztatására, amennyiben megváltoztak a döntés idején fennálló körülmények vagy a gyermek érdekében ez más okból indokolt;
- a gyámhivatal megkeresésére egyéni elhelyezési tervet készít, és ennek elkészítésére a szakszolgálat értekezletet hív össze;
- az ideiglenes elhelyezési feladatot ellátók kijelölése;
- a nevelőszülői hálózat működtetése;
- az örökbefogadás szakmai előkészítése;
- az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítése az általa működtetett nevelőszülői hálózatonál, illetve a más bentlakásos intézményben elhelyezett átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek esetében;
- egyes nevelésbe vett gyermek gyámságával, gondnokságával, a hivatásos gyámsággal kapcsolatos feladatok ellátása;
- szakmai segítség, ellenőrzés és tájékoztatás, gyámi-gondozási tanácsadás;
- családgondozás amennyiben a gondozott gyermek gondozási helye nem a gyermekotthonban, illetve nem nevelőszülőnél van;
- utógondozás a gyámhivatal kirendelése alapján illetve lakhatás biztosítása külső férőhelyen az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtt számára;
- szaktanácsadás;
- nyilvántartások vezetése;
- működteti a hivatali időn túl működő ügyeleti szolgálatot;
- befogadó gyermekotthon működtetése.

A gyermekvédelmi szakellátórendszer átalakulásának tendenciái a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése után

Az egyes intézménytípusok vizsgálata alapján átfogó képet kaptunk a teljes magyar gyermekvédelmi szakellátási rendszer néhány markáns problémájáról. Ennek jellemzőit az alábbiakban fejtjük ki.

Az intézményrendszer kialakítása

A Gyermekvédelmi törvény új alapokra helyezte a gyermekvédelmet, nem csak szakmai követelményeiben, hanem abban, hogy a gyermekvédelmi igazgatást integrálta a közigazgatás rendszerébe, ezáltal decentralizálta a gyermekvédelmi ellátást. Az 1997 előtti gyermekvédelem (erősen) centralizált volt, és ettől a több évtizedes gyakorlattól nehezen tudnak elrugaszkodni a gyermekvédelem képviselői, így időről-időre megjelenik egy-egy megyében a gyermekvédelmi szakellátórendszer centralizációjára tett kísérlet.

Centralizáció alatt azokat a törekvéseket értjük, ha a fenntartók igyekeznek a gyermekvédelmet egyetlen egységes szervezetbe (nem rendszerbe!) integrálni, aminek élén egyetlen csúcsvezető áll. Ez a szervezet elképzelhető, hogy pusztán gazdasági szempontból előnyösnek tűnik, ám tapasztalataink szerint sokkal pazarlóbb és drágább lesz. Szakmailag sem támogatható, mivel ez az intézménystruktúra magában rejti azt, hogy a gyermekek jogait, érdekeit sértő döntések szülessenek, az együttműködés, a szakmai teamek munkája teljesen formálissá válják, elbürokratizálódjon. Az így létrehozott intézmény rugalmatlan, mivel a szakmai kapacitásokat a centrumban gyűjti össze, így a hatékony, gyors beavatkozásra kicsi az esély. Gyakori probléma továbbá, hogy a centralizált szervezetekben egy szakmai programot készül, amit az alárendelt intézmények kötelesek használni. Ezek a programok eleget tesznek a jogszabályi minimum követelményeknek, de nem tesznek eleget a szakmai-

módszertani elvárásoknak, ezáltal sérülnek a gondozott gyermekek jogai, mivel általában azt a célt szolgálja, hogy a működési engedély kérése idején felmutatható legyen, utána nincs mindennapos használatban.

A szükségletek felmérése

A gyermekvédelmi szakellátás intézményrendszerének kialakítása során célszerű arra törekedni, hogy a rendszer rugalmas legyen, s megoldást tudjon nyújtani a felmerülő szükségletekre lehetőség szerint azok keletkezéséhez minél közelebb. Ez a szükségletközeli ellátás elve. Mindezt a szubszidiaritás elvére épülve a jogszabályban megfogalmazott többszektorú szolgáltatáson (állami, önkormányzati, non profit, egyházi) keresztül célszerű megvalósítani.

Mindezt csak akkor tudják megtenni a fenntartók, ha a szükséges megyei/fővárosi statisztikai adatokat (demográfiai, migrációs, anyagi létfeltételek, lakáskörülmények, gyermekintézmények, veszélyeztetettség, bűnelkövetés, szenvedélybetegségek, munkaerőpiac stb.) elemzik, amelyek rendelkezésükre állnak a megyei önkormányzat és a KSH adatgyűjtéséből. Szükséges annak az elemzése is, hogy a gyermekek beutalására a megye/főváros mely gyámhivatali körzeteiből kerül sor, beszélhetünk-e egyértelmű gócpontokról. (Tanulságos lehet ezen települések/kerületek szociális és munkaügyi statisztikai mutatóit is összevetni a fenti táblázatokkal, s a problémákat együtt, kistérségi/kerületi szociális rehabilitációs program keretében megoldani.) Az elemzésből az is kiderül, hogy a gyermekjóléti alap- és a gyermekvédelmi szakellátás kiépítése összhangban van-e a gyermekek bekerülésének helyével. A helyzetfelmérés adatainak, valamint a külső szakmai kapacitások (egészségügyi, szociális, oktatási, rehabilitációs) ismeretében lenne csak megtervezhető a gyermekvédelmi szakellátórendszer átalakítása.

A megyei/fővárosi gyermekvédelmi koncepciók

A helyzetelemzések alapján lenne célszerű elkészíteni a megyei/fővárosi gyermekvédelmi koncepciókat, amelyek a megye, a főváros gyermekvédelmi rendszerének kialakítását, fejlesztését tartalmazó dokumentumok. A gyakorlati tapasztalatok azonban másról árulkodnak.

Az első koncepcióknak két fő jellegzetessége volt: egyrészt az, hogy nem feleltek meg a koncepciók elemi követelményeinek, vagyis nem készült helyzetelemzés a megyei ellátási szükségletekről és az ellátórendszer állapotáról, valamint részletes feladatterv a célok, prioritások megjelölésével, a konkrét fejlesztési vagy átalakítási lehetőségek kidolgozásával intézményi bontásban.

Az első koncepciók egy másik jellegzetessége volt, hogy csak a törvény betűje szerinti átalakulást célozták meg. Ennek az lehetett az oka, hogy a koncepciót készítőik nem értették meg az átalakulás tartalmi szükségességét és nem is akarták azt.

Problémaként jelentkezett, hogy a megyék a települési önkormányzatok hatáskörébe tartozó problémák feltérképezését arra hivatkozva utasították el, hogy fenntartói felelőségük csak a szakellátási intézményekre terjed ki, továbbá, hogy ilyen részletesen kimunkált koncepció elkészítésére nincs elegendő kapacitásuk. Fel kell azonban hívni arra a figyelmet, hogy az először csak az alapellátásban jelentkező problémák tendenciájukban mindig jelzik a

szakellátási szükségletek várható alakulását, valamint rá kell mutatnunk a két ellátórendszer kapcsolódási pontjaira, a Gyermekvédelmi törvényből eredő együttműködési kötelezettségre.

A megye, a főváros gyermekotthoni rendszere

A Gyermekvédelmi törvény hatálybalépése után az egyes gyermekotthonok által ellátott gyermekek száma nem haladhatja meg a negyven főt. Ezért a nagy létszámú gyermekotthonokat át kell alakítani oly módon, hogy legalább 12, de legfeljebb 40 – önálló lakóegységben elhelyezett – gyermek otthon nyújtó ellátását biztosítsa, vagy ki kell váltani lakásotthoni formában. Kiváltás alatt azt a folyamatot értjük, aminek során a nagy, elszemélytelenítő hatású, multifunkcionális intézményeket kis létszámú, emberközeli, integrált elhelyezést megvalósító, a problémák jelentkezéséhez közel telepített otthonokkal helyettesíti.

A megye, a főváros gyermekotthonai egyenlőtlen elosztást mutatnak a megye, a főváros területén, ami megnehezíti a szükségletközeli ellátás megvalósítását. Tapasztalataink szerint ez annak eredménye, hogy a kiváltás folyamatában, a nagy létszámú gyermekotthonok átalakításának, kiváltásának megtervezése során általában nem vették figyelembe a szükségletek jelentkezésének helyét, a megyei, fővárosi statisztikákat, ami azt jelenti, hogy nem vették figyelembe a szükségletközeli ellátás elvét, aminek egyik oka lehet, hogy a megyei gyermekvédelmi koncepció nem tartalmaz helyzetelemzést a megyei ellátási szükségletekről. A megyei gyermekotthonok kiváltásánál azokon a településeken – ahol az átalakított, kiváltott intézmény működött – vagy annak környékén létesítettek lakásotthonokat, a fővárosi gyermekotthonok kiváltásánál pedig a szükségletek jelentkezésének helyén (pl. belvárosi kerületek) általában nem található megfelelő ingatlan, továbbá a megfelelő ingatlanok ára is megszabta azok helyét.

A kiváltás ily módon már nem a gyermekek, hanem az intézmények és az ott dolgozó munkatársak érdekeit szolgálja. Ez is elősegítette azt, hogy a decentralizáció rövid szakasza után ismét centralizálódott az adott megye gyermekotthoni rendszere. Ezért törekedni kell arra, hogy a további lakásotthon kialakítások során a megye olyan területeire telepítsék az új intézményeket, ahol eddig nem voltak, de ahol a szükségletek jelentkeznek, és biztosítható a jogszabályban előírt szakmai létszám, valamint fellelhetők azok a szakmai szolgáltatások (egészségügyi, oktatási, stb.), amelyek a gyermekek (akár speciális) szükségletei ellátásához nélkülözhetetlenek. Ezen kívül megoldandó feladat a szakmai egységek kialakítása, hogy azok az azonos körzetben működő lakásotthonokat fogják össze. A szakmai egységeknek teljes gazdasági és szakmai önállósággal kell rendelkezniük, mivel csak így képesek megfelelni a jogszabályi előírásoknak.

Tapasztalataink szerint az sem tűnik a gyermekvédelmi szakellátó rendszer megfelelő átalakításának, ha az összes nagy létszámú gyermekotthont csak lakásotthonokkal váltják ki. Ha a gyermekek testvéreikkel együtt kerülnek gyermekvédelmi gondoskodásba, akkor a gyermekeket testvéreikkel együtt kell elhelyezni egy gyermekotthonba, amely lakásotthonban nem mindig megvalósítható a férőhelyek korlátozott volta miatt. Ha a gyermek három évesnél fiatalabb, lehetőséget kell biztosítani a szülők és a gyermek közös elhelyezésére, mivel a gyermekotthon befogadhatja a gyermek szüleit is. Ezért célszerű legfeljebb negyven gyermeket ellátó gyermekotthont is fenntartani. Célszerű az is, ha a megye, a főváros gyermekotthonai az ellátás bővítése és személyre szabottsága érdekében saját nevelőszülői hálózatot építenek ki.

A nevelőszülői hálózatok

A Gyermekvédelmi törvény az elhelyezések közül a gyermek családba kerülését (akár nevelőcsaládba is) részesíti előnyben a gyermekotthonba történő elhelyezéssel szemben. Ezért szükséges a nevelőszülői hálózat körütekintő, a gyermekek érdekeit szolgáló bővítése.

Ehhez a körütekintő bővítéshez szükséges a nevelőszülők toborzása és képzésük intenzívebbé tétele és speciális hivatásos nevelőszülők, továbbá krízis és befogadó feladatokat ellátó nevelőszülők alkalmazása. Szükséges továbbá a gyermekotthonok, a civil szervezetek, az egyházak és a magánszemélyek által működtetett nevelőszülői hálózatok kialakításának támogatása és az általuk biztosított szolgáltatások igénybevétele, amennyiben a szakmai előírásoknak megfelelnek. Ez a mainál sokkal jobb kínálatot teremtene a nevelőszülői ellátások terén. Nem mindenhol használják ki a nevelőszülők széleskörű alkalmazásának lehetőségeit.

Az általános iskola, kollégium (diákotthon) és gyermekotthon a megyei gyermekvédelmi szakellátórendszerben

Az általános iskola és diákotthonok évtizedek óta elláttak gyermekvédelmi funkciót is, mivel a fogyatékkal élő állami gondoskodásban lévő gyermekeket a Gyermekvédelmi törvény hatálybalépését megelőzően ide utalták be. Ezért a Gyermekvédelmi törvény úgy rendelkezik, hogy a kollégiumokban (diákotthonokban) elhelyezett gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekekről oly módon kell gondoskodni, hogy ezek az intézmények többcélú közoktatási intézményekké alakulnak át, ha minimum 15 átmeneti vagy tartós nevelt gyermeket gondoznak. Egy felmérés alapján tudjuk, hogy az ott elhelyezett növendékek gondozása nem a gyermekvédelmi normák szerint történik. Mivel ezek az intézmények az oktatási és a szociális tárcához egyaránt tartoznak, szükséges, hogy a két fenntartó egymással egyeztessen. Ezekben az intézményekben az oktatási szemlélet dominál (ugyanis korábban kizárólag az oktatásügyhöz tartoztak), így az ott dolgozó gyógypedagógusok gyermekvédelmi szemléletének elmaradottsága is megnehezíti a gyermekvédelmi intézménnyé alakulást.

Az esélyegyenlőséget súlyosan sérti az a több megyében tapasztalható eljárás, hogy az általános iskola és diákotthonok gyermekvédelmi szempontú átalakítását, kiváltását halogatják, a kiváltás ütemezésekor utolsó helyre rangsorolják. Ennek az lesz az eredménye, hogy szegregált, csak sérült gyermekeket gondozó lakásotthonokat alakítanak majd ki, ami alapvető szakmai normákat is sért.

Speciális gyermekotthonok

A Gyermekvédelmi rendszer hatályba lépése után a gyermekvédelmi szakellátás rendszere nem tudta biztosítani a speciális szükségletű gyermekek ellátását. Kialakult az a hibás gyakorlat, hogy a megyék kijelöltek egy-egy lakásotthont a speciális szükségletű gyermekek elhelyezésére, ahová azután mindenféle problémával küzdő gyermekek és fiatalok kerültek. Az ilyen otthonokban nem kapták, kapják meg a gyermekek a szükséges terápiás beavatkozást. Ez diszfunkcióhoz vezetett, amit a munkatársak igen magas fluktuációja is alátámaszt. Némileg leegyszerűsítve: az ilyen „kijelölt” speciális lakásotthonok specialitása abban rejlik, hogy az ott elhelyezést nyert növendékek már bejárták az adott megye szinte valamennyi ellátóhelyét, s végleg sehol sem túrték meg őket. A speciális ellátás hiánya sérti a speciális szükségletű gyermekek jogait, de adott esetben sértheti a többi gyermekét és a rendszerben dolgozó szakemberek jogait is, korlátozza lehetőségeiket. A szakemberek sérelme abban merül ki, hogy nem tudnak adekvát gondozást, nevelést biztosítani a speciális

szükségletű gyermek, fiatal számára, és aránytalanul megnehezül a munkájuk a kellő szakértelem és idő hiányában. Mindez a gyermekotthonok munkatársainak korai szakmai kifáradásához és magas fluktuációhoz vezethet.

A Gyermekvédelmi törvény és a kapcsolódó rendeletek módosítása után ez a gyakorlat megszűnt, mivel a speciális ellátási igényű gyermekek elhelyezését pontosan szabályozzák a jogszabályok, azonban a továbbra sem megoldott ezeknek a gyermekeknek az ellátása, ami abból fakad, hogy a megyék nagy számban nem alakítottak ki speciális gyermekotthont, hanem csak gyermekotthon speciális csoportját és sok speciális ellátási igényű gyermeket integráltan látnak el lakásotthonokban, gyermekotthoni csoportokban.

A megyei, a fővárosi területi gyermekvédelmi szakszolgálatok:

A területi gyermekvédelmi szakszolgálatok elhelyezése és működése általában centrális jellegű, bizonyos szolgáltatások csak a szakszolgáltatás székhelyén vehetők igénybe. A központi telepítés miatt az épület kihasználtsága magas, a munkatársak elhelyezése szűkös. Az intézmények személyi és tárgyi feltételei nem voltak elégségesek, így nem rendelkeztek megfelelő informatikai rendszerrel, a számítógépek többnyire nincsenek rendszerbe állítva, internet elérésre, e-mail használatára általában nem volt lehetőség. A jogszabályok által meghatározott feladatok egy részét egyáltalán nem (például ügyeleti szolgálat, szaktanácsadás), más részét pedig nem tudták megfelelően ellátni.

A szakszolgálatok működtetnek területi irodákat, de ezek még csak a szakszolgáltatások egy részét tudják a szükségletek keletkezéséhez közel biztosítani, s nem is működnek a megyék minden térségében. Gyakori ellenérv, hogy a területi irodák kialakításához ingatlanra lenne szükség, aminek bérlésére a szakszolgálat nem rendelkezik forrással, valamint, hogy a megyében csak a megyeszékhelyen állnak rendelkezésre megfelelő szakemberek, míg más városok szakember ellátottsága, ezáltal az igénybe vehető külső kapacitások nagyon korlátozottak. Ennek ellenére szükséges a megyék térségeiben – ahol még nem működik – újabb területi irodák kialakítása a szükségletek jelentkezésének helyéhez közel.

A szakszolgálatok befogadó otthonainak átalakítása, kiváltása szükséges, hogy a továbbiakban a gyermekvédelmi gondoskodásba utalt gyermekek elhelyezésére önálló lakóegységben elhelyezett 8-12 fő gyermeket egy csoportban ellátó gyermekotthonként működjön, és csak ezt a feladatot lássa el. A befogadó otthon kiváltására nem alkalmas az a módszer, hogy a lakásotthonokban férőhelyeket jelölnek ki az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek számára, mivel a lakásotthonokban nem lehet két önálló csoportot képezni a már (átmeneti vagy tartós) elhelyezett gyermekek és az ideiglenes elhelyezettek számára. Ennek következtében a gyermekcsoport nevelése megoldhatatlan feladat elé állítja a munkatársakat az ideiglenes elhelyezettek állandó változása miatt, amely szétrombolja a csoport szerkezetét, dinamikáját, nem nyújt harmonikus, biztonságos helyet a már elhelyezett gyermekeknek.

Az együttműködés

A gyermekvédelmi jogszabályok létrehozták a gyermekjóléti alapellátást biztosító intézményeket, amelyek feladatává tették a prevenciót, ami korábban esetleges módon vagy egyáltalán nem működött. A prevenció célja annak elősegítése, hogy a gyermekek családjukban nevelkedhessenek. Amennyiben a gyermeket mégis ideiglenes elhelyezésbe utalják, vagy nevelésbe veszik, akkor a gyermek szüleit a gyermekjóléti szolgálatnak kell a

gyermekjóléti alapellátások körében családgondozásban részesíteni. Ennek megfelelően a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás együttműködnek.

Az együttműködés kezdeti fázisában meg kell vizsgálni a jogszabályok által előírt együttműködési kötelezettségeket, s csak ezek megfelelő kialakítása és működtetése után érdemes az együttműködők körét bővíteni olyan szereplőkkel, akiket a jogszabályok ugyan nem említenek, ám részvételük az együttműködésben a gyermekek érdekeit szolgálja (pl. nevelési tanácsadó, tanulási képességet vizsgáló és rehabilitációs bizottság, egyesületek, alapítványok, egyházi szervezetek). Ennek értelmében vizsgálnunk kell azokat a feladatokat, amelyek ellátásában a gyermekjóléti szolgálatok, az otthont nyújtó ellátások és a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok együttműködnek.

Az együttműködés a gyermek ideiglenes elhelyezése vagy nevelésbe vételének folyamatával kezdődik. Az együttműködés következő fontos színtere a szakellátás intézményrendszerébe került gyermek esetében a gyermek és szülei kapcsolattartása, valamint a gyermek örökbefogadása, továbbá a gyermek nevelésbe vételének felülvizsgálata körüli teendőkben nyilvánul meg. Végül, preventív szempontból igen jelentős a gyermek utógondozása során megvalósuló együttműködés.

A gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe kerülő gyermekek beutalásának gyakorlatáról

A gyermekek csak váratlanul fellépő veszélyhelyzet esetén kerülhetnek ideiglenes hatályú elhelyezésbe, mivel a gyermekvédelmi törvény elsődleges célja, hogy a gyermek az alapellátásban biztosított szolgáltatások segítségével minél tovább maradjon saját, vérszerinti családjában. Éppen ezért szükséges a gyermekjóléti alapellátás keretében minden veszélyeztetett gyermeket ellátni, hogy ne alakuljon ki olyan helyzet, ami az ideiglenes hatályú elhelyezést vonná maga után. Ez csak akkor lehetséges, ha minden veszélyeztetett gyermekről tud az illetékes gyermekjóléti alapellátási intézmény. Minden ilyen esetben a nevelésbe vételt meg kell előznie a gyermekjóléti alapellátás önkéntes és kötelező (védelembe vétel) igénybevételének, és ha sor került ezekre az intézkedésekre, akkor az ideiglenes hatályú elhelyezése már nem indokolt, csak a gyermek átmeneti nevelésbe vétele jöhet szóba, mint adekvát gondoskodási forma.

Ezzel szemben a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok tapasztalata a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe kerülő gyermekek beutalásának gyakorlatával kapcsolatban a következő:

- A gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe beutalt gyermekek túlnyomó többsége ideiglenes hatályú elhelyezettként kerül felvételre, különösen a 0-3 és a 14-18 éves korcsoport esetében.
- Általában azok a gyermekek is ideiglenes hatályú elhelyezettként kerülnek a szakellátás rendszerébe, akik részesültek a gyermekjóléti alapellátás primer preventív beavatkozásában.
- Az ideiglenes hatályú elhelyezés esetében a 30 napos határidő nehezen tartható, az esetek többségében nem tartható.
- Sok esetben a gyámhivatalok már a beutalás előtt telefonon egyeztetnek a területi gyermekvédelmi szakszolgálatokkal arról, hogy hol található üres férőhely, továbbá, hogy hány gyermek beutalására kerülne sor. Ezután a gyermekeket ideiglenes hatállyal helyezik el, holott a telefonos egyeztetés után megszervezhető lenne a gyermekek vizsgálata, majd

az elhelyezési tanácskozás, s a javaslatok elkészítése után a gyermek azonnal átmeneti nevelésbe vehető és a végleges gondozási helyére kerülhetne.

- Előfordul, hogy a gyámhivatal indoka az, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés által még 30 nap áll rendelkezésére annak eldöntésére, hogy a gyermeket valóban szükséges-e a gyermekvédelmi szakellátásba utaltatni. Ezáltal a szülő és a gyermek számára is ad még esélyt életük rendezésére, az átmeneti nevelés elkerülésére. Ez a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése előtti gyakorlat továbbélését jelenti, amikor a primer prevenció csak a védő-óvó intézkedéseket jelentette, amelyek nem voltak elégségesek a veszélyhelyzet megszüntetésére, s számos esetben az ideiglenes hatályú beutalás is mint a primer prevenció része működött.
- Az ideiglenes hatállyal elhelyezett 3 évesnél idősebb gyermekek az esetek döntő többségében a területi gyermekvédelmi szakszolgálat befogadó otthonába vagy az ideiglenes gondozást biztosító nevelőszülőhöz, gyermekotthonba kerülnek, s nem a nevelésére alkalmas, a gyermeket vállaló különélő szülőnél, más hozzátartozónál, illetve személynél helyezik el őket az ideiglenes hatályú elhelyezés időtartamára.
- A speciális szükségletű gyermekek adekvát elhelyezése a gyermekvédelmi gondoskodás formájától függetlenül jelenleg – néhány kivételtől eltekintve – nem biztosított. A speciális szükségletű gyermekek is általában ideiglenes elhelyeztként a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok befogadó otthonaiba kerülnek. A speciális szükségletű gyermekek közül a súlyosabb esetek (súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, pszichoaktív szerekkel küzdő) igen gyakran a befogadó otthonban maradnak hosszabb ideig, mivel a speciális gyermekotthoni intézményrendszer még nem építették ki és a meglévő szakellátási intézmények nem fogadják ezeket a gyermekeket, mivel nem rendelkeznek a megfelelő személyi és tárgyi feltételekkel, továbbá pedagógiai megfontolásokból (pl. a többi gyermek érdekét, valamint a gondozás-nevelési folyamat eredményességét védve).

A legtöbb esetben tehát a gyermeknek rögtön két gondozási helye lesz a szakellátás rendszerében, mivel maximum 30 napot (előfordul, hogy többet) eltölt a befogadó otthonban vagy az ideiglenes gondozást biztosító nevelőszülőnél, gyermekotthonban, majd ezután kerül a végleges gondozási helyére. Ez sérti a gyermek biztonságához, állandóságához való jogát, csorbíthatja a tanuláshoz való jogát, megnehezítheti a szüleivel történő kapcsolattartását, továbbá esetleges speciális szükségletei nem elégíthetők ki a befogadó otthonban. Ezen kívül ez sérti a végleges elhelyezés szakmai elvét (*permanency planning*) is.

Otthont nyújtó ellátások a statisztikai adatok alapján (2001-2004)

A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek és fiatal felnőttek száma az utóbbi években 20.000 fő körül ingadozott, míg 1999-ben 19.887-en voltak a gyermekotthonokban és nevelőszülőnél, számuk 2000-ben 20 008-ra, 2001-ben 20.644-re emelkedett. 2004-re a gyermeklétszám 21.276-ra nőtt.

2001-ben a gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek száma gyermekotthonok típusa szerint Magyarországon összesen 11.849, ebből gyermekotthoni engedélyezett férőhely 5.597, lakásotthoni férőhely 3.403, speciális gyermekotthonban 430 férőhely biztosított. Általános iskola, diákotthon és gyermekotthoni férőhely 1.887, míg utógondozói otthoni férőhely 545. A legtöbb gyermekotthoni férőhely Közép-Magyarországon biztosított (1.760 férőhely), a legkevesebb, pedig 333 férőhellyel Közép-Dunántúlon található. A több mint 3.000 lakásotthonból 790 Észak-Alföldön található, ezt követi 627 engedélyezett férőhellyel Közép-Dunántúl régiója. A legkevesebb engedélyezett lakásotthoni férőhely (354) Észak-

Magyarországon található. Speciális gyermekotthon a régiókban viszonylag egyenletesen oszlik meg. Általános iskola és diákotthon a legtöbb férőhellyel Közép-Magyarországon található (593), a legkevesebb, pedig 95 férőhellyel Nyugat-Dunántúlon. Utógondozói otthonban szintén Közép-Magyarországon található a legtöbb férőhely (263), legkevesebb az engedélyezett férőhelyek száma (18) Észak-Alföld 3 megyéjében működő utógondozói otthonokban. Regionális bontásban vizsgálva minden régióban ezres szám feletti az engedélyezett férőhelyek száma a gyermekotthoni férőhelyek összes típusát tekintve, kiemelkedik azonban Közép-Magyarország (3.204) és Észak-Alföld (2.300).

2002-ben a gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek száma gyermekotthonok típusa szerint Magyarországon összesen 11.506, ez 343 férőhely csökkenését jelenti 2001-hez képest. Az összes férőhelyből gyermekotthoni engedélyezett férőhely 4.894 (csökkenés: -703), lakásotthoni férőhely 3.717, ez több mint 300 férőhely bővülését eredményezte. A speciális gyermekotthonban 50 férőhelynyi a bővülés, 491 férőhely biztosított. Általános iskola, diákotthon és gyermekotthoni férőhely 1.638, míg utógondozói otthoni férőhely 554. A hagyományos gyermekotthoni férőhelyek csökkenése mellett minden gyermekotthoni típusban nőtt a rendelkezésre álló férőhelyek száma. A legtöbb gyermekotthoni férőhely Közép-Magyarországon biztosított (1.314 férőhely), a legkevesebb, pedig 362 férőhellyel Közép-Dunántúlon található. A gyermekotthoni férőhelyek regionális elhelyezkedésének arányában 2001-2002 között változás nem történt. A több mint 3.700 lakásotthonból 850 Észak-Alföldön található, ezt követi 642 engedélyezett férőhellyel Közép-Magyarország régiója. 2001-ben a lakásotthonban biztosított férőhelyek tekintetében Közép-Dunántúl állt a második helyen, 2002-ben Közép-Magyarország megelőzi 54 férőhellyel. A legkevesebb engedélyezett lakásotthoni férőhely (409) Dél-Dunántúlon található, előző évben Észak-Magyarország volt e tekintetben a leghátrányosabb helyzetben. Speciális gyermekotthon tekintetében jelentős változás figyelhető meg; 111 férőhely biztosított Nyugat-Dunántúlon, 120 Dél-Dunántúlon. Általános iskola és diákotthon a legtöbb férőhellyel változatlanul Közép-Magyarországon található (554), a legkevesebb, pedig 96 férőhellyel Nyugat-Dunántúlon. Utógondozói otthonban szintén Közép-Magyarországon található a legtöbb férőhely (278). 2001-hez képest Közép-Magyarországon 281-gyel csökkent az összes gyermekotthoni típusban a férőhelyek száma, a második helyen álló Észak-Alföldön a férőhelyek száma nem változott.

A gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek száma 2003-ban 11.444. Ebből 4.466 gyermekotthoni, 4.144 lakásotthoni, 494 speciális gyermekotthoni férőhely. 1.605 férőhely biztosított általános iskolában, diákotthonban és gyermekotthonban. Utógondozói férőhelyek száma a vizsgált évben összesen 551, ebből 255 férőhely Közép-Magyarországon található. Általános iskola, diákotthon és gyermekotthon a legnagyobb számban (528) Közép-Magyarországon található szintén, itt a legmagasabb a gyermekotthoni férőhelyek száma is (1.322). Lakásotthoni férőhely Észak-Alföldön található a legnagyobb számban (913), míg speciális gyermekotthoni férőhely Nyugat-Dunántúlon (113). 2001-hez képest az engedélyezett férőhelyek száma 405 férőhellyel csökkent, viszont jelentős növekedés figyelhető meg a lakásotthoni férőhelyeket illetően, ugyanis 2 év alatt a lakásotthoni férőhelyek 741-vel bővültek, ami kb. 60 új lakásotthont jelent.

2004-ben a gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek száma 11.551-re emelkedett. Ebből 4.317 gyermekotthoni, 4.677 lakásotthoni, 422 speciális gyermekotthoni, 1.387 általános iskola, diákotthon és gyermekotthoni, 543 utógondozó otthoni és 205 egyéb férőhely. Az előző évhez képest összességében a férőhelyek száma 107 hellyel növekedett, az összes férőhelyen belül a lakásotthoni férőhelyek száma 533 hellyel nőtt, a többi

gyermekotthoni típusban pedig csökkent az engedélyezett férőhelyek száma. Régiókra bontva 2004-ben a legmagasabb gyermekotthoni (1.454), az általános iskola, diákotthon és gyermekotthoni (330) és az utógondozó otthoni (284) férőhely Közép-Magyarországon, a legmagasabb lakásotthoni férőhely (1.073) az Észak- Alföldön, a legmagasabb speciális gyermekotthoni férőhely (128) pedig a Dél-Alföldön található. Utóbbi esetben 2003-hoz képest változás, hogy a Dél-Alföldön 40 hellyel nőtt, míg az előző évben legmagasabb Nyugat-Dunántúli régióban pedig 21 hellyel csökkent a speciális gyermekotthoni férőhelyek száma.

5. tábla

Gyermekotthoni engedélyezett férőhelyek száma a gyermekotthon típusa szerint

Év	Gyermekotthon	Lakásotthon	Speciális gyermekotthon	Általános iskola, diákotthon és gyermekotthon	Utógondozó otthon	Egyéb	Összesen
2001	5.497	3.403	430	1.887	545	87	11.849
2002	4.894	3.717	491	1.638	554	212	11.506
2003	4.466	4.144	494	1.605	551	184	11.444
2004	4.317	4.677	422	1.387	543	205	11.551

A gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek számát tekintve az egyes gyermekotthoni típusok szerint elmondható, hogy 4.769 a gyermekek száma 2001-ben hagyományos gyermekotthonban, lakásotthonban 3.165, 425 a speciális gyermekotthonokban. Általános iskola és diákotthonban 1636 gyermek él, 414 pedig utógondozói otthonban. Összesen 2001. évben a gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma 10.481, ebből 2.733 gyermek fogyatékos, melyből 2.543 gyermek értelmi fogyatékos. A hagyományos gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma 1.318 fővel Közép-Magyarországon a legmagasabb, a lakásotthonban nevelkedő gyermekek Észak-Alföld megyéiben vannak a legmagasabb létszámban, speciális otthonban 114-es gyermeklétszámmal Dél-Dunántúlon található a legtöbb elhelyezett gyermek. Utógondozói otthonban a 414 gyermek több mint 50%-a Közép-Magyarország otthonaiban nevelkedik.

A gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek számát tekintve az egyes gyermekotthoni típusok szerint elmondható, hogy 4.201 a gyermekek száma 2002-ben hagyományos gyermekotthonban, ez 568 fős csökkenést jelent az előző évhez képest. Lakásotthonban 3.405, 447 a speciális gyermekotthonokban. Általános iskola és diákotthonban 1.398 gyermek él, 426 pedig utógondozói otthonban. 2001-2002 között történt változások szerint hagyományos gyermekotthonban és a speciális gyermekotthonban csökkent a gyermeklétszám, ez utóbbiban 238 fővel, a többi gyermekotthoni típusban nőtt az elhelyezett gyermekek száma. Legdinamikusabb növekedés a lakásotthonok esetében figyelhető meg, ahol közel 300-val nőtt az elhelyezett gyermekek száma. Összesen 2002. évben a gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma 10.066, ami 400-as nagyságrendű csökkenést jelent az előző évhez viszonyítva. A gyermekek közül 2.845 gyermek fogyatékos, melyből 2.649 gyermek értelmi fogyatékos. A hagyományos gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma 1.084 fővel Közép-Magyarországon a legmagasabb, a lakásotthonban nevelkedő gyermekek Észak-Alföld megyéiben vannak a legmagasabb létszámban (800 gyermek), speciális otthonban 115-es gyermeklétszámmal Nyugat-Dunántúlon található a legtöbb elhelyezett gyermek. Utógondozói otthonban a 426 gyermek több mint fele Közép-Magyarország otthonaiban nevelkedik, hasonlóan az előző évhez.

2003-ban a gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma 10.298, ebből 3.138 gyermek fogyatékkal élő. A gyermekek közül 4.014-en gyermekotthonban, 3.896-an lakásotthonban kerültek elhelyezésre. Jelentős az általános iskola, diákotthon és gyermekotthonban elhelyezett gyermekek száma (1.337), a vizsgált évben utógondozó otthonban 413 gyermeket helyeztek el. A hagyományos gyermekotthonban elhelyezett gyermekek száma Közép-Magyarországon a legmagasabb, Észak-Alföldön pedig a lakásotthoni gyermekeké. 2003-ra emelkedést mutat a gyermekotthonok különböző típusaiban elhelyezett gyermekek száma (+232). 2004-ben összesen 10.149 főt helyeztek el gyermekotthonban, amely 2003. évihez képest 149 fővel csökkent. Ebből hagyományos gyermekotthonban 3.711 fő, lakásotthonban 4.332 fő, speciális gyermekotthonban 342 fő, általános iskola, diákotthon és gyermekotthonban 396 fő, utógondozó otthonban 396 fő és egyéb intézményben 159 fő az elhelyezett gyermekek száma. Közép-Magyarországon a legmagasabb a gyermekotthonban, a speciális gyermekotthonban, az általános iskola, diákotthon és gyermekotthonban és az utógondozó otthonban elhelyezett gyermekek száma. Észak-Alföldön pedig a lakásotthonokban elhelyezett gyermekek száma a legmagasabb. Ezek az arányok összhangban vannak a biztosítható férőhelyek arányával, csupán a Dél-Alföldi legmagasabb férőhelyszámra nem esik a legtöbb elhelyezett gyermek. Az intézményekben elhelyezett gyermekekből 3.076 fogyatékos, ebből 2.713 értelmi fogyatékos gyermek.

6 .tábla

Gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek száma a gyermekotthon típusa szerint

Év	Gyermekotthon	Lakásotthon	Speciális gyermekotthon	Általános iskola, diákotthon és gyermekotthon	Utógondozó otthon	Egyéb	Összesen
2001	4.769	3.165	425	1.636	414	72	10.481
2002	4.201	3.405	447	1.398	426	189	10.066
2003	4.014	3.896	466	1.337	413	172	10.298
2004	3.711	4.332	342	1.209	396	159	10.149

2001-ben a gyermeklétszám alakulását tekintve elmondható, hogy a tárgyévi létszámnövekedés az új felvételek útján 7.797 gyermeket jelent, a legdrasztikusabb létszámnövekedés Észak-Alföldön figyelhető meg, itt 1.818 fővel nőtt a gyermekotthonokban elhelyezésre került gyermekek összlétszáma. A legkisebb mérvű létszámnövekedés Közép-Dunántúlon tapasztalható, ahol közel 600 fővel nőtt a gyermeklétszám. A létszámnövekedés az országos adatokat tekintve a következő képet mutatja; 3.402 gyermek vérszerinti szüleitől került gyermekvédelmi gondoskodásba, 40 gyermek örökbefogadó szülőtől került gondozásba, jelentős azoknak a gyermekeknek a száma, akik más gyermekotthonból kerültek az adott helyre (1.572 fő), illetve magas azoknak száma, akiknek más nevelőszülőhöz kerülve változott a gondozási helyük (369 gyermek). Ugyanezen tárgyév létszámcsökkenése -7.746. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon a legdinamikusabb a gyermeklétszám csökkenése, 1.781 és 1.154 gyermekkel csökkent a létszám. 1.505 gyermek tárgyévben saját családjába került, 445 gyermeket jogerősen örökbe adtak, 1.120 fő nagykorúvá vált, 16 gyermek meghalt.

2002-ben a gyermeklétszám alakulását tekintve elmondható, hogy a tárgyévi létszámnövekedés az új felvételek útján 7.721 gyermeket jelent, a legdrasztikusabb létszámnövekedés Közép-Magyarországon figyelhető meg, itt 1.896 fővel nőtt a

gyermekotthonokban elhelyezésre került gyermekek összlétszáma. A legkisebb mérvű létszámnövekedés Közép-Dunántúlon tapasztalható, ahol közel 650 fővel nőtt a gyermeklétszám. A létszámnövekedés ekképpen alakult; 3.397 gyermek vérszerinti szüleitől került gyermekvédelmi gondoskodásba, 24 gyermek örökbefogadó szülőtől került gondozásba, jelentős azoknak a gyermekeknek a száma, akik más gyermekotthonból kerültek az adott helyre (1.546 fő), illetve magas azoknak száma, akiknek más nevelőszülőhöz kerülve változott a gondozási helyük (515 gyermek). Az előző év adataihoz viszonyítva elmondható, hogy 40-ről 24-re csökkent az örökbefogadó szülőktől gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek száma, ugyanakkor valamelyest nőtt a más gyermekotthonból, illetve más nevelőszülőktől bekerült gyermekek száma. A vérszerinti családból bekerült gyermekek száma 65-tel csökkent, ez halványan utalhat az alapellátás szélesedésére. Ugyanezen tárgyév létszámcsökkenése -7.704. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon és Közép-Magyarországon a legdinamikusabb a gyermeklétszám csökkenése, a 3 régióban összesen 4.801 gyermekkel csökkent a létszám. 1.682 gyermek tárgyévben saját családjába került, 425 gyermeket jogerősen örökbe adtak, 999 fő nagykorúvá vált, 10 gyermek meghalt. A vérszerinti családba kigondozott gyermekek száma 177 fővel nőtt az előző évi 1.505 fős gyermekszámhoz képest, ez utalhat arra, hogy a gyermekek minél hamarabb családba való visszahelyezése, mint a Gyermekvédelmi törvény egyik fő célkitűzése hatékonyabb megvalósítást jelöl.

2003-ban a tárgyévi gyermeklétszám növekedése új felvétel esetén 8.259, ebből közel 3.800 gyermek vérszerinti családból került gyermekvédelmi gondoskodás alá, 41 gyermek örökbe fogadó szülőtől, 140-en pedig ugyanabban vagy más gyermekvédelmi intézményben voltak korábban átmeneti neveltek. Ugyanezen tárgyév létszámcsökkenése -7.942. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon és Közép-Magyarországon a legdinamikusabb a gyermeklétszám csökkenése az előző évekhez hasonlóan. 1.720 gyermek tárgyévben saját családjába került, 367 gyermeket jogerősen örökbe adtak, 1.056 fő nagykorúvá vált, 9 gyermek meghalt. A vérszerinti családba kigondozott gyermekek száma az előző évhez képest nőtt, az örökbefogadás azonban csökkent. 2004-ben a tárgyévi gyermeklétszám növekedés 7.760, ami 499 fővel kevesebb az előző évinél. Ebből gyermekvédelmi gondozásba vett és korábban nem állt gondozás alatt 4.378 fő. 3.251 fő vér szerinti szülőtől, 38 örökbefogadó szülőtől érkezett, 238 fő átmeneti gondozott volt, egyéb helyről pedig 581 fő került gondozásba. A gondozási helye; – más gyermekotthonból, más nevelőszülőtől, egyéb helyről – 2.174 főnek változott, illetve 1.405 azon gyermekek száma, akik nem gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gondozottak. Az előző évhez képest feltűnő változás, hogy 2004-ben vér szerinti családból most 549 fővel kevesebb gyermeket vettek gondozásba. Tárgyévben 7.747-en kerültek ki a gondozásból. Ebből 3.296 fő gyermekvédelmi gondoskodása megszűnt, 1.594 szülőkhöz, hozzátartozókhoz került, 360 jogerősen örökbe adott, 1.112 nagykorúvá vált. A gondozási helye változott 2.901 gyermek esetében, illetve átmeneti gondozása 152 és utógondozói ellátása megszűnt 1.402 főnek.

7. tábla

Gyermeklétszám alakulása a tárgyévben

Év	Gyermekvédelmi gondoskodásba vett (korábban nem állt gyermekvédelmi gondoskodás alatt)			
	szülőtől, vér szerinti családjából	örökbefogadó szülőtől	átmeneti gondozott volt*	egyéb helyről
2001	3.402	40	153	691
2002	3.397	24	114	677
2003	3.755	41	140	736
2004	3.251	38	238	581

* Ugyanabban vagy más gyermekvédelmi intézményben.

A gyermekek száma a gondoskodás típusa szerint 2001-ben a következő volt: 884 gyermek ideiglenes hatállyal elhelyezett, közel 14 ezer az átmeneti neveltek száma, míg tartós nevelt 2.150 gyermek. A gondoskodás típusaiban a nemek aránya közel 50-50%. Utógondozói ellátásban 3.691 fő, utógondozásban, pedig 2.721 fő részesült 2001-ben. 2002-ben 870 gyermek volt ideiglenes hatállyal elhelyezett, közel 14 ezer az átmeneti neveltek száma, míg tartós nevelt 2.029 gyermek. E tekintetben az előző évhez képest jelentős változás nem történt. A gondoskodás típusaiban a nemek aránya közel 50-50%. Utógondozói ellátásban 3.813 fő, utógondozásban, pedig 2.608 fő részesült. Az utógondozói ellátásban részesülők száma egy év alatt 122 fővel nőtt, míg az utógondozásban részesülők 113 fővel csökkent 2003-ban 705 gyermek volt ideiglenes hatállyal elhelyezett, 14 és fél ezer az átmeneti neveltek száma, míg tartós nevelt 1.878 gyermek. 2003-ra az átmeneti neveltek száma növekedést mutat, az ideiglenes hatállyal elhelyezetteké viszont csökkenést. A tartós neveltek száma 151-vel csökkent. Utógondozói ellátásban 3.932 fő, utógondozásban pedig 2.469 fő részesült. Az utógondozói ellátásban részesülők száma egy év alatt 119 fővel nőtt, míg az utógondozásban részesülők 139 fővel csökkent. Ez a változás megfelel a 2001-2002-es változások növekedési ütemének. 2004-ben az ideiglenes hatállyal elhelyezettek száma 736, átmeneti nevelt 14.719 fő és tartósan nevelt 1.727 fő. Ebből a lányok aránya közelítőleg 45-47 %.

Életkori bontásban 2001-ben a következő kép rajzolódik ki az adatok tükrében: a 20.644 gyermekből 2.052 gyermek 0-3 éves, a 4-6 éves gyermekek száma 1.971. 7-10 éves gyermekek aránya 16% 3.298 fővel, a 11-14 éveseké 23%, a 15-17 éves gyermekek száma 4.752 fő, a 18 éves és annál idősebb gyermekek száma pedig 3.751. A 18 éves és annál idősebb gyermekek Közép-Magyarországon nevelkednek, a 0-3 éves gyermekek aránya Észak-Alföldön a legmagasabb. Közép-Magyarországon a legmagasabb a 18 éves és annál idősebb gyermekek mellett a 7-17 éves gyermekek száma, a 3 korcsoportba tartozó gyermekek száma ebben a régióban összesen 2.996.

2002-ben 20.642 gyermekből 2041 gyermek 0-3 éves, a 4-6 éves gyermekek száma 1.912. A 7-10 éves gyermekek aránya 16%, a 11-14 éveseké 23%, a 15-17 éves gyermekek száma 4.800 fő, a 18 éves és annál idősebb gyermekek száma pedig 3.812. A 18 éves és annál idősebb gyermekek Közép-Magyarországon találhatóak, a 0-3 éves gyermekek aránya Észak-Alföldön a legmagasabb, az előző évhez hasonlóan a tendencia az életkori megoszlásokat vizsgálva nem változott jelentős mértékben. Közép-Magyarországon a legmagasabb a 18 éves és annál idősebb gyermekek mellett a 7-17 éves gyermekek száma, a 7-17 évesek korcsoportjába tartozó gyermekek száma ebben a régióban összesen 3.047.

2003-ban életkor szerint a gyermekek 10%-a 0-3 éves, a 4-10 évesek aránya 25,8%, a 11-14, 15-17 évesek csoportja a legnagyobb, illetve jelentős a 18 évesek és annál idősebbek száma. Tárgyévben 4803 gyermek 11-14 éves, 4825 fő 15-17 éves, a legidősebbek csoportjába 3975 gyermek tartozik. Közép-Magyarországon található a legtöbb 18 vagy annál idősebb gyermek, az összes ilyen idős gyermek 28,2%-a. 2004-ben a 21276 gyermekből 2005 fő 0-3 éves, 1896 fő 4-6 éves, 3637 fő 7-10 éves, 4865 fő 11-14 éves, 4807 fő 15-17 éves korcsoportba tartozik. 4066 fő pedig 18 éves vagy idősebb korú. A korcsoportokban a legnagyobb létszámok Közép-Magyarországi régióban találhatóak, kivétel a 0-3 éves korcsoport, ahol az Észak-Alföldi régióban található a legtöbb gyermek.

8. tábla
Gyermekek száma életkori csoportok szerint

Év	0-3	4-6	7-10	11-14	15-17	18 éves és idősebb	Összesen
	éves						
2001	2 052	1 971	3 298	4 820	4 752	3 751	20 644
2002	2 041	1 912	3 328	4 749	4 800	3 812	20 642
2003	2 065	1 903	3 551	4 803	4 825	3 975	21 122
2004	2 005	1 896	3 637	4 865	4 807	4 066	21 276

A gondozásban eltöltött időt tekintve a gyermekek többsége 1-5 évet tölt gyermekvédelmi gondozásban, számuk 2001. évben 7177 fő, 4475 gyermek 1 évet vagy annál kevesebb időt tölt gondozásban, magas az 5-10 évet gondozásban eltöltő gyermekek száma (4861). Megdöbbentő, hogy 3387 gyermek 10-17 évet tölt gondozásban, közel 4%-uk pedig 17 évnél is hosszabb időt. A gyermekek gondozásban töltött ideje Észak-Alföldön a leghosszabb, ebben a régióban a gyermekek 16%-a 10-17 évet tölt gondozásban. A legrövidebb a gondozási idő Közép-Magyarországon, 1085 gyermek 1 évet vagy kevesebbet tölt el gondozásban.

2002-ben a gyermekek többsége 1-5 évet töltött gyermekvédelmi gondozásban, számuk 7448 fő, 4363 gyermek 1 évet vagy annál kevesebb időt tölt gondozásban, magas az 5-10 évet gondozásban eltöltő gyermekek száma (4866). 3214 gyermek 10-17 évet tölt gondozásban, 751-en pedig 17 évnél is hosszabb időt. A gyermekek gondozásban töltött ideje Észak-Alföldön a leghosszabb. A legrövidebb a gondozási idő Közép-Magyarországon, 1198 gyermek 1 évet vagy kevesebbet tölt el gondozásban, az előző évhez képest 113-val nőtt azoknak a gyerekeknek a száma, akik egy éven belül kikerültek a gondozásból. A legtöbb gyermek 2003-ban is 1-5 évet tölt gondozásban (7516 gyermek), nagyon magas az 5-10 évet gondozásban töltők aránya, ez az összes gyermek 23,1%-át jelenti. 10-17 évet a gyermekek 15,4%-a tölt gondozásban és 1073 gyermek több mint 17 évet. 1 évet vagy annál kevesebb időt 4387-en töltöttek a vizsgált évben gondozásban, ami azt jelenti, hogy a gondozásban lévő gyermekek közül 20,7% került ki a gyermekvédelmi rendszerből. Az 1 vagy annál kevesebb időt gondozásban töltő gyermekek száma Közép-Magyarországon a legmagasabb (1291 fő). A 21276 gyermekből 4425 fő legfeljebb 1 évet, 7707 fő 1-5 évet, 4858 fő 5-10 évet, 3299 fő 10-17 évet és 987 fő 17 év feletti időt töltött gondozásban.

9. tábla

Gyermekek száma a gondozás időtartama szerint 2001-2004

Év	A gondozásban eltöltött idő					Összesen
	Kevesebb, mint 1 év	1-5 év	5-10 év	10-17 év	17 év felett	
2001	4 475	7 177	4 861	3 387	744	20 644
2002	4 363	7 448	4 866	3 214	751	20 642
2003	4 387	7 516	4 892	3 254	1 073	21 122
2004	4 425	7 707	4 858	3 299	987	21 276

Ha a gyermekotthonban nevelkedő gyermekek iskolai tanulmányait megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy 2001-ben a gyermekotthonokban nevelkedő gyermekek közül 9539-en általános iskolai tanulmányokat folytatnak, a gyerekek közel negyede értelmi fogyatékosokat ellátó általános iskolai oktatásban részesül. Gimnáziumban 412-en tanulnak, szakközépiskolában 839-en, kiemelkedően magas 2436 fővel a szakmunkásképzőben tanuló gyermekek száma. A gimnáziumban tanuló gyermekek száma 122 fővel Közép-Magyarországon a legmagasabb, a legalacsonyabb Nyugat-Dunántúlon, ahol mindösszesen 21 gyermek részesül gimnáziumi oktatásban.

A 2002-es adatokat vizsgálva a gyermekotthonokban nevelkedő gyermekek közül 9604-en általános iskolai tanulmányokat folytatnak, értelmi fogyatékosokat ellátó általános iskolai oktatásban részesülők aránya az előző évhez hasonló. Gimnáziumban 408-an tanulnak, szakközépiskolában 778-an, kiemelkedően magas 2001-hez hasonlóan a szakmunkásképzőben tanuló gyermekek száma. Szakmunkásképzőben 2002-ben 2636 gyermek kezdete meg, folytatja tanulmányait vagy tett vizsgát. A gimnáziumban tanuló gyermekek száma továbbra is Közép-Magyarországon a legmagasabb (132), a legalacsonyabb Nyugat-Dunántúlon (14 fő). 2003-ban 9854-en általános iskolai tanulmányokat folytatnak, közülük 2905 gyermek fogyatékosokat ellátó általános iskolai oktatásban részesül. Gimnáziumban 408-an tanulnak, szakközépiskolában 935-en. Az előző évekhez képest további növekedés tapasztalható a szakmunkásképzőbe járó gyermekek számát tekintve, 2003-ban 2743 gyermek járt szakmunkásképzőbe, illetve szakiskolába. A gimnáziumban tanuló gyermekek száma továbbra is Közép-Magyarországon a legmagasabb (138), a legalacsonyabb Nyugat-Dunántúlon (13 fő). A gyermekek közül 88-an tanfolyami szakoktatásban vettek részt, az ilyen képzésben részesülő gyermekek aránya az egyes régiók között egyenletes megoszlást mutat. 2004-ben az általános iskolai tanulók száma 8821, melyből 2560-an értelmi fogyatékosokat ellátó általános iskolai oktatásában részesülnek. Dolgozók általános iskolájába 75-en, gimnáziumba 126-an, szakközépiskolába 283-an, szakmunkásképzőbe 1003-an járnak és tanfolyami szakoktatásban 37-en részesülnek. 118-an pedig nem tanulnak. Az előző évekhez képest meglepően alacsony a középiskolákban tanulók száma.

A szökések számát tekintve elmondható, hogy 2001-ben a szökések száma 1484, Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon a legjellemzőbb a szökés, a két régióban közel 700 gyermek szökött el. A legmagasabb a szökések száma a gyermekotthonokban, ahonnan 891 gyermek szökött el, a lakásotthonokban 327 szökés volt, de jelentős az általános iskola és diákotthonból elszökött gyermekek aránya is, ez az összes szökés 14%-a. Az elszökött gyermekek közül 669 lány, mely az elszökött gyermekek 45%-át jelenti.

Egy évvel később a szökések száma 1468, ez 16-tal kevesebb gyermeket jelent. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon a legjellemzőbb a szökés, a két régióban több mint 700 gyermek szökött el. A legmagasabb a szökések száma továbbra is a gyermekotthonokban, ahonnan 860 gyermek szökött el, de itt is 31 gyermekkel kevesebben szöktek el, a lakásotthonokban 339 szökés volt, ez 12 elszökött gyermekkel több az előző évhez viszonyítva. Jelentős továbbra is az általános iskola és diákotthonból elszökött gyermekek száma is, ez az összes szökés 1/7-e. Az elszökött gyermekek közül 633 lány. 2003-ban 1558 gyermek szökött meg, ebből 679 a lányok száma. A szökések a gyermekotthont érintik leginkább (901), illetve a lakásotthonokat, ahol a szökések száma 404 volt. A szökések Észak-Alföldön a legjellemzőbbek, itt az összes ellátási típust tekintve 165 a szökések száma, melyből 259 szökés gyermekotthonban, 50 pedig általános iskola, diákotthon és gyermekotthonban történt. Ebben a régióban 2 szökés történt utógondozói otthonból. Ebben az ellátási típusban a szökések száma mindösszesen 5. A szökések száma 2003-ban 90-vel nőtt. 2004-ben összesen 1773-an szöktek meg az intézményekből. Gyermekotthonból 893 fő, lakásotthonból 576-fő, speciális gyermekotthonból 117 fő és általános iskola, diákotthon és gyermekotthonból 187 fő. Ebből kitűnik, hogy az elhelyezett gyermekek számához viszonyított szökési arányok a gyermekotthonban 24%, és lakásotthonban pedig csupán 13%. A lányok szökési aránya hasonló az összlétszámban elfoglalt arányukkal.

A nevelőszülők számát vizsgálva a náluk nevelkedő gyermekek száma alapján elmondható, hogy 2001-ben a 4953 nevelőszülő 47%-a 1 gyermeket nevel, 21%-uk két gyermeket. A 3 gyermeket nevelő szülők száma 615, 303 nevelőszülő 4 gyermeket nevel, az 5 vagy annál több gyermeket nevelő szülők száma 381. A legtöbb nevelőszülő Közép-Magyarországon él, számuk 1106, a legkevesebb pedig Közép-Dunántúlon és Nyugat-Dunántúlon található, mindkét régióban kevesebb, mint 400 nevelőszülő biztosított. Az egy gyermeket nevelő szülők száma Közép-Magyarországon a legmagasabb (550 fő), de itt a legmagasabb a 4 vagy annál több gyermeket nevelők száma is, a 2-3 gyermeket nevelő szülők Észak-Alföldön vannak a legtöbben. 2002-ben az 5020 nevelőszülő 45%-a 1 gyermeket nevel, ez 2%-os csökkenést mutat a mellett, hogy 63 fővel nőtt a nevelőszülők száma. A nevelőszülők közül 1176-an két gyermeket nevelnek. A 3 gyermeket nevelő szülők száma 702; így 87 fővel nőtt azon nevelőszülők száma, akik 3 gyermeket vállalnak saját otthonukban történő gondozásra. 323 nevelőszülő 4 gyermeket nevel, az 5 vagy annál több gyermeket nevelő szülők száma 429. Az előző évhez képest 48 nevelőszülővel többen vállalnak 5 vagy több gyermeket. A legtöbb nevelőszülő Közép-Magyarországon él, számuk 1142, a legkevesebb pedig Közép-és Nyugat-Dunántúlon. 2003-ban a 4960 nevelőszülőből 2039 fő 1 gyermeket nevel. 1153-an két gyermeket nevelnek. A 3 gyermeket nevelő szülők száma 749; így 47 fővel nőtt azon nevelőszülők száma, akik 3 gyermeket nevelnek saját otthonukban. 367 nevelőszülő 4 gyermeket nevel, az 5 vagy annál több gyermeket nevelő szülők száma 449. Az előző évhez képest 29-vel nőtt az 5 vagy több gyermeket nevelő szülők száma. A legtöbb nevelőszülő Közép-Magyarországon él és Észak-Alföldön található. A nevelőszülők száma 2002-höz képest 60 fővel csökkent. 2004-ben a nevelőszülők száma az előző évekhez képest a legmagasabb 5137. Ebből 440-nél nincs gyermek elhelyezve, 1937-nél 1, 1174-nél 2, 718-nál 3, 387-nél 4, 255-nél 5 és 226-nál pedig 6 vagy több gyermek került elhelyezésre.

Elmondható tehát, hogy a gyermekekkel kapcsolatos hazai szabályozásban fő változást hozott az 1991-ben kihirdetett, a gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezmény. A Gyermekvédelmi törvény a nemzetközi szabványoknak megfelelően szabályozta az önkormányzatok és az állam gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladatait, új ellátási feladatokat megállapítva, megerősítve a prevenció intézkedéseket, középpontba helyezve a családot. Fontos feladat a gyermekek családban való nevelkedésének lehetőségét, esélyeit

szolgáló intézkedések bővítése, erősítése, a gyermekotthonok családi intézménnyé történő alakítása, valamint az intézményből kikerülők integrációs esélyeinek növelése, a nem-állami fenntartók szerepének erősítése.

Mind az alap-, mind a szakellátás számára fontos kihívást jelent a 14–18 éves korosztály beilleszkedési, magatartási, szocializációs problémáinak a kezelése. A jelenlegi gyermekvédelmi rendszerben nincs biztosítva ezen korosztály számára a megfelelő szolgáltatásokkal támogatott háttér. A mind magasabb életkorban való bekerülés növekvő aránya esetén valószínű, hogy a saját családban hosszú időn keresztül megoldatlanok maradtak a problémák, ami ronthatja a gyermekvédelmi ellátások hatékonyságát is.

A gyermekvédelmi szakellátás egyik hatékonyabb formája a nevelőszülői ellátás. A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek száma 1995-től lassan, de folyamatosan növekszik. Fontos fejlesztési irány a nevelőszülői hálózat fejlesztése, különös tekintettel a hivatásos nevelőszülői ellátásokra a magasabb életkorban bekerülő, különféle problémákkal küzdő, különleges ellátási szükséglettel rendelkező gyermekek elhelyezése érdekében. Szintén fontos feladatot jelent speciális gyermekotthoni hálózat kialakítása megyei és országos szinten a speciális szükségletű, a súlyos magatartási problémákkal küzdő, disszociális tüneteket mutató, pszichés zavarokkal vagy pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekek számára. Elkezdődött a nagy létszámú gyermekotthonok lakásotthonná alakulása, azon gyermekek elhelyezésére, akik nem helyezhetők nevelőszülőhöz, illetve nem igényelnek speciális ellátást.

Az utógondozói ellátást igénybe vevő korábbi gondozottak száma évek óta folyamatos emelkedést mutat, számuk 28%-kal nőtt 1996-hoz képest. A gyermekvédelmi rendszerben maradásnak oka lehet, hogy a fiatal egyre későbbi életkorban válik alkalmassá az önálló életre, illetve az intézményfenntartó finanszírozási helyzetéből is adódhat a 18 év feletiek magas aránya, mivel az utógondozói ellátás normatív támogatása azonos az otthont nyújtó szakellátásokéval, holott az utógondozói ellátás költségei alacsonyabbak.

Problémát jelent a kikerülő fiatalok lakhatásának megoldása, a társadalmi integráció másik fontos alapfeltétele, a munkavállalás és elhelyezkedés. Fontos feladat megtalálni azokat az alternatív képzési lehetőségeket, melyek a kikerülő fiatalokat kedvező munkaerő-piaci pozícióhoz segítik, ezzel az utógondozói ellátás hatékony eszközzé válhat, nem csak meghosszabbítva a kikerülés idejét.

III. A gyermekotthoni munka szakmai tartalmáról és a dolgozók munkahelyi attitűdjéről

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet 2005-ben két kutatást készített a gyermekotthonokban dolgozók szakmai tartalmáról alkotott véleményéről és a munkahelyi megelégedettségéről.

A szakmai tartalom feltárására irányuló kutatás célja volt, hogy megvizsgáljuk hogy a nevelők, gyermekvédelmi asszisztensek, gyermekfelügyelők, utógondozók, családgondozók, gyermekvédelmi ügyintézők hogyan vélekednek a munka szakmai tartalmáról és tartalmasságáról, illetve milyen elvárások fogalmazódnak meg bennük az egyes munkakörök szakmai tartalommal való megtöltésével szemben. A kutatás 5 csoportos beszélgetésből állt, minden csoport 3-6 fős volt.

A gyermekotthonokban dolgozók véleményének a megismerése alapján elmondható, hogy az egyes munkakörök nem minden esetben ún. tiszta munkakörök, a munkakörökhöz

tartozó szakmai feladatok összemosódnak. Ez a nevelők és a gyermekfelügyelők munkáját érinti leginkább, ami számos esetben konfliktusokhoz vezet. Az egyes munkakörök hierarchikus viszonyt feltételeznek, a csapatmunka nehezen tud megvalósulni. A szakmai programok és a munkaköri leírások elkészülnek az intézményekben, de ezek kidolgozásában a kérdezett szakemberek nem vesznek részt, a szakmai programot többnyire nem ismerik. A megkérdezett szakemberek olvasatában ennek következménye szakmai identitásválságuk is, ugyanis elmondásuk szerint a gyermekvédelmi rendszerben nem tudják elhelyezni magukat.

Munkájukban az elhivatottságot és a személyes példamutatást tartják a legfontosabbnak, de egységes nevelési szemléletről, koherens gondozási célokról nem tudtak beszámolni. A munkájukhoz szükséges készségeket, képességeket nem tudják megnevezni. Szakmai fejlődési lehetőségeiket tekintve elmondható, hogy úgy érzik, a képzések, szakmai fórumok köre korlátozott, munkájukhoz nem biztosított szakirodalom. Tehermentesítésük nem megoldott, szupervízióra, intézménylátogatásra, szakmai tapasztalatcserére nincs lehetőségük. A jogszabályok által megfogalmazott legfontosabb szakmai cél, azaz, hogy a gyermekek minél előbb térjenek vissza saját családjukba, negatív tapasztalataik miatt (a családdal való kapcsolattartás nehézsége, kevés visszagondozás) a szakmai célok között háttérbe szorul. Legfontosabb célnak az önálló életre való felkészítést tartják, azt azonban nem tudják meghatározni, hogy a napi munkában az önállóság készségeinek a kialakítása hogyan zajlik, illetve milyen stratégiát követnek a sikeres társadalmi integráció érdekében.

A szakemberek munkájukat hivatásnak, nem pedig álláslehetőségnek tartják, ugyanakkor mégsem tudnak a gyermekotthoni munkáról mint szakmáról gondolkodni. A professzionalitás ismérvei, mint pl. tudatos nevelés, reflektálás a munkára, elméleti tudás gyakorlatba való adaptálása, saját munka világos megfogalmazása, szükséges készségek, képességek megnevezése, önmaguk szakemberként való identifikálása hiányzik a gyermekotthonokban dolgozók körében.

Az intézmények tárgyi, szakmai feltételei többnyire kielégítőek, mint ahogyan a szakemberek képzettsége is megfelelő. A gyermekek nevelésében a példamutatás, következetesség érvényesül. Ugyanakkor a külső segítő szakemberek hiányoznak, a gyermekotthonok és lakásotthonok sok esetben a település kevésbé frekvenciált részén helyezkednek el, az egészségügyi és egyéb ellátások, szolgáltatások elérése nehézkes, hiányzik a gyógypedagógus, logopédus, pszichológus szakember, sok esetben még a körzeti gyermekgyógyász is csak 60-70 km távolságban érhető el.

A szakemberek számára nehézséget okoz a szakmai munka tartalmának a megfogalmazása. A gyermekvédelmi szakellátás vizsgált öt munkakörében dolgozók szakmai értelemben vett krízisének eklatáns példája, hogy a szakemberek nem tudják meghatározni, hogy pedagógiai vagy szociális munkát végeznek. Ennek megválaszolása, s ezáltal szakmai identitásuk körülrajzolása érdekében olyan komplex, elméleti és gyakorlati ismereteket tartalmazó képzésekre tartanának igényt, amelyek a gyermekvédelmi rendszercéloktól a törvényi szabályozáson át szakmaetikai kérdésekkel foglalkoznak. Szakmai identitásuk kikristályosodásig nehezen várható el, hogy a gyermekvédelem célját, valamint a hétköznapi munkájuk során alkalmazott nevelési célokat, elveket teoretikusan megfogalmazzák, reflexíven gondolkozzanak munkájukról. A szakemberek elmondása szerint egészségügyi ismereteik és pszichológiai alaptudásuk hiányos, és erre vonatkozó képzéseket nem ismernek. A családgondozók vélik leginkább úgy, hogy számukra a képzések, szakmai fórumok köre korlátozott, munkájukhoz nem biztosított szakirodalom. A gyermekvédelmi ügyintézők számára nincsen kötelező képzés, bár szívesen fejlesztenék magukat. A szakemberek

tehermentesítése nem megoldott, szupervízióra nincsen lehetőségük, többen érzik, hogy a kiégés fenyegeti őket, és egyértelműen megfogalmazták mentális és lelki gondozásuk utáni igényüket. Szakmai elismerésben nem részesülnek, ezt leginkább az intézményvezetőtől várják. A szakmai és társadalmi megbecsülésüket alacsonynak értékelik, s problémásnak érzik az együttműködést a társterületekkel, az oktatás- és egészségüggyel.

Az intézmények rendelkeznek szakmai programmal, de ezt a vizsgált munkakörökben dolgozók többnyire nem ismerik, a megalkotásban nem vettek részt. Sok esetben – főként a gyermekfelügyelők – a munkaköri leírásuktól eltérően más, többnyire nevelői munkát is ellátnak. A nevelők azonban úgy vélik, pedagógiai munkájukba más munkakörökben dolgozóknak nem kellene belefolynia. A gyermekvédelmi ügyintézőket a titkárnői feladatok sok esetben leterhelik. A családgondozók eseti jelleggel bevonódnak a nevelői munkába, ezt azonban pozitívumként említették a gyermekekkel való intenzívebb együttműködés erősítése érdekében.

A szakemberek számára nehézséget okoz a szülőkkel való kapcsolatfelvétel, illetve a rendszeres kapcsolattartás szorgalmazása és a szülők motiválása, de ennek ellenére nagy hangsúlyt fektetnek a szülőkkel való kapcsolattartásra.

A jogszabályok által megfogalmazott gondozási és nevelési célok egyértelműen megjelennek munkájukról való gondolkodásuk során, de elsősorban a családba való visszahelyezéssel kapcsolatos negatív tapasztalataik miatt az önálló életre való felkészítést hangsúlyozzák.

A gyermekek sorsának negatív irányba való elmozdulását (pl. szökés, bűncselekménybe való keveredés) személyes kudarcként élik meg mindegyik munkakörben dolgozók, egyedül a családgondozók vélik úgy, hogy munkájukban reálisan kell megfogalmazni, mit jelent a szakmai siker és kudarc.

A család- és utógondozók szerint fontos lenne, hogy más családgondozó foglalkozzon a családdal a gyermek bekerülése után, mint előtte.

A külső szakemberekkel való együttműködés felszínesnek mondható, többnyire informális úton (barát, ismerős stb.) szerveződik a kapcsolattartás, és ezen keresztül történik az együttműködés.

A kért szakemberek szerint a gyermekvédelemnek fel kellene készülni az új típusú társadalmi kihívásokra, és ehhez szakmai iránymutatást várják. Az önálló életre való felkészítésben is segítségre szorulnak a szakemberek, véleményük szerint ehhez egy egységes koncepcióra lenne szükség, ami feloldja az ellentmondást a gyermekotthoni és a kikerülés után biztosítható körülmények között a gyermekben. Az éles különbség a védett rendszer (gyermekotthon) és az önálló élet között bizonytalansággal tölti el a gyermekeket, és az értékrendszerüket a rendszer akaratán kívül eltolja azáltal, hogy a családjából kiemelt gyermek jobb körülmények közé kerül. Utóbb, nagykorúvá válása után a rendszer kiengedi bizonytalan körülmények közé, vagy éppen olyan környezetbe, ahonnan évekkorábban a gyermek bekerült. Segítő rendszer hiányában az önállóság megteremtésében a fokozatosság nem tud érvényesülni, ami a korábbi nevelési munka alapját képezte.

A szakmai szabályok az egyes gyermekvédelmi intézmények/ellátási formák céljainak és feladatainak megfelelően csoportosítják, rendezik, foglalják „kódexbe” a működés személyi és tárgyi feltételeit, az ott használt ismereteket és alkalmazott módszereket. Ezen

keresztül koncentrálják az intézménybe a gyermekvédelmi ismeretek széles skálájából a szükségeseket. A szakmai szabályok a szükségletek kielégítésének olyan feltétel-, ismeret-, módszer- és követelményrendszereként állnak elő, amelyet a munkatársak önmagukkal szemben támasztanak (Domszky, 2004). A szakemberek véleménye alapján azonban azt lehet mondani, hogy a gyermekotthoni szakmai munka értékhatára több ponton sérül. Ugyanis a szakmai szabályok megalkotásában a szakemberek nem vesznek részt, nem tudják intézményi, illetve szakember szinten meghatározni, hogy milyen módszereket alkalmaznak a gondozási és nevelési munkában, az ellátási formával és leginkább önmagukkal szemben támasztott elvárásaik nem tisztáztak. A szakmai munkához szükséges készségeket és képességeket nem tudják meghatározni, így munkájuk szakmai tartalmáról és céljairól koherens rendszerben nem tudnak gondolkodni. Azt azonban világosan látják, hogy elsődleges munkaeszközük a személyiségük.

A *burn out* szindróma megelőzéséhez, a személyiség megóvásához több módszer is kínálkozik. Egyik leghatékonyabb módszer a szupervízió, erre azonban a kérdezett szakembereknek egyáltalán nincs lehetőségük. A probléma megoldását az intézményvezetéstől várnák, mint ahogyan a szervezeti/intézményi szinten történő vezetési tehermentesítést is. Ehhez a munkamegosztás, munkaterhelés időnkénti átgondolására lenne szükség, és a kollégák döntéseibe való bevonására. Ez nemcsak a munkatársak közérzetét, a munkahelyi légkört javíthatná – csökkentve a stresszt –, hanem új típusú feladatok és kihívások elé állítaná a munkatársakat, növelve ezzel a munkahelyi hatékonyságot. A pályaszocializáció, mint a személyiség megóvásának egyik fontos eszköze, (Csókay, 2004) a hivatásszemélyiség fejlődését jelenti. Ennek szerves része a hivatás gyakorlásával kapcsolatos attitűd formálása.

A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjólét, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet meghatározza a gyermekotthonok szakmai létszám irányszámait és létszámminimum normáit, az ellátási formához tartozó munkaköröket, illetve az ehhez szükséges képesítéseket. Átfogó ismeretekkel azonban nem rendelkezünk arra, vonatkozóan, hogy gyermekotthonokban dolgozók milyen munkafeltételek mellett, milyen környezetben dolgoznak, milyen célokat tartanak a legfontosabbnak a gyermekotthonban élő gyermekek nevelése szempontjából. Munkájukról alkotott véleményükre, munkahelyi megelégedettségükre vonatkozó információkkal sem rendelkezünk.

Éppen ezért a munkakörülményekre irányuló mikro-kutatásunk célja az volt, hogy kvantitatív vizsgálat keretében feltárjuk, hogy a gyermekotthonokban dolgozók hogyan vélekednek munkájukról, munkahelyükről, mennyire elégedettek szakmai munkájukkal. A kérdőíves adatfelvételt 2005 tavaszán került sor. A kérdőívet postai úton jutattuk el a kérdezetteknek, mely 146 kérdést tartalmazott. A kérdőív a munkaszervezetre, a munka fizikai környezetére, anyagi feltételekre (jövedelem, juttatások, fizetéssel való megelégedettség), szakmai fejlődési lehetőségekre és a munkával és a gyermekotthonokban nevelkedőkkel kapcsolatos attitűdökre fókuszál. A mintavétel a 8/2000. Kormányrendelet alapján készült Személyes gondoskodást nyújtók Salgótarjánban vezetett nyilvántartása alapján készült. 100 főnek küldtük ki a kérdőívet, ebből 58 érkezett vissza.

A kérdőív 31 kérdést tartalmazott, melyek a munkával kapcsolatos attitűdök mérésére szolgáltak. A válaszadókat arra kértük, jelöljék meg az egyes kérdések kapcsán, hogy melyikkel értenek inkább egyet, és melyikkel inkább nem értenek egyet.

A válaszok alapján elmondható, hogy a gyermekotthonban dolgozóknak csak 45,1%-a véli úgy, hogy nincsenek konfliktusai a munka és a családi élet összeegyeztetése terén, 54,9%-nak ez nehézséget okoz. 58,8%-uk szerint a munkahelyükön családbarát légkör uralkodik. Azzal az állítással, hogy a gyermekotthon családi funkciót tölt be 71,4%-ban a dolgozók inkább egyetértettek. 65%-ban úgy gondolják, hogy a gondozási munka számukra fizikailag is megterhelő. A kérdezettek több mint 80%-a egyetért azzal az állítással, hogy a gondozó és a gondozott gyermek között gyakran alakul ki szoros kapcsolat. A gyermekotthonban nevelkedők kiszolgáltatottságáról a kérdezettek úgy vélekedtek, hogy 84,3%-uk értett egyet azzal az állítással, hogy a gyermekotthonban felnövő gyermekek kiszolgáltatottabbak, mint a kizárólag családban nevelkedők. Bár sokuknak (45,1%) nincs konfliktusa a munka és a család összeegyeztetésében, 91,8%-uk otthon is gondolkodik a munkáján. A gyermekotthonban dolgozók 72,5%-ban mindig munkaidőben el tudják látni munkájukat. 82,4%-uk úgy véli, a nevelői, illetve gyermekfelügyelői munkára születni kell, és minden megkérdezett szerint a gondozáshoz nem mindenki érthet. A kérdezettek szerint a vallás nem fontos a nevelési munkához (70,6%), az ellenőrző kérdésre is többnyire konzekvensen válaszoltak a kérdezettek, ugyanis 60,8%-uk inkább egyetértett azzal az állítással, hogy a vallásosságnak nincs jelentősége a nevelési munkában. A kérdezettek 93,9%-a úgy véli, hogy a legjobb a nevelési munkában az, hogy segíthetik a gyermekeket és a családokat. 59,2%-ban a gyermekotthonban dolgozó szakemberek egyetértettek azzal az állítással, hogy a gyermekotthonban nevelkedőknek jobb sorsuk van, mint ha a saját családjukban élnének, ugyanakkor jelentős azok száma, akik ezzel az állítással nem tudtak azonosulni. 56,5%-uk szerint a kérdezett dolgozó munkahelyén, azaz a gyermek jelenlegi otthonában nevelkedő gyermekeknek nem lenne jobb, ha saját családjukban élnének. 76%-ban inkább egyetértettek azzal az állítással, hogy a gondozási munka megtanulható. 98%-ukat a munka gyakran állítja új kihívások elé. Arról, hogy a hozzátartozóknak joga van-e beleszólni a gyermekek egyéni gondozásába ekképpen vélekedtek a megkérdezettek; 63,39%-uk szerint a hozzátartozóknak nincs joga van beleszólni a gondozási folyamatba. A gyermekekről ennél pozitívabban gondolkoznak, 98,1%-uk szerint a gyermekek beleszólhatnak a napi tevékenység megtervezésébe, csak 1 fő gondolja, úgy, hogy a gyermeknek nincs beleszólási joga abba, hogy hogyan alakuljon napi programja. A kérdezettek mindannyian egyetértettek abban, hogy a munkájukban fontos, hogy a nevelési tapasztalatokat megbeszéljék közösen a kollégákkal. A munkahely változtatásról így vélekedtek; 66,7%-uk ha munkahelyet kellene változtatniuk, maradnának a gyermekvédelmi szakellátás területén. Azzal az állítással, hogy szívesen kipróbálnának valami teljesen más munkát 71,4%-uk nem értett egyet. A kérdőívben szereplő állítással, mely szerint az ember egy idő után belefárad mások segítségébe a kérdezettek jelentős többsége (34 fő) nem értett egyet, sőt 98%-ban úgy vélik, hogy a nevelői munka során elsajátított tudás jól hasznosítható az élet más területein is. A kérdezettek a gyermekvédelmet 70%-ban alulértékeltnek tartják az oktatáshoz vagy az egészségügyhöz képest.

A szakmai fejlődésre vonatkozó állítások kapcsán 98,1%-uk úgy vélekedett, hogy a nevelési munkához elengedhetetlenül fontosak a szakmai továbbképzések. Közel 85%-uk szerint sokkal több lehetőséget kellene biztosítani a továbbképzések terén. 86,3%-uk szerint (44 fő) a szakmai továbbképzés biztosítása a munkahely feladata. A továbbképzéseken 98%-ban a kérdezettek szívesen részt vesznek. A munkahelyi előmenetelről úgy vélekednek, hogy 86%-uk számára nincs előrelépési lehetőség a munkahelyén, vagy az ellátás területén. 75%-uk a jelenlegi szakképzéseket, tanfolyamokat nem tartja informatívnak.

IV. Minimum sztenderdek a gyermekvédelemben

Mint korábban említettük, a gyermekvédelmi törvény hatályba lépése új alapokra helyezte a gyermekvédelmet, a gyermekvédelem intézményrendszere teljes körű strukturális átalakuláson ment keresztül, amely kihatott a gyermekvédelmi szakma fejlődésére is. Bátran állíthatjuk, hogy a rendszerváltozás a törvény hatályba lépésével érte el a magyar gyermekvédelmet, a törvény megalkotása ugyanis önálló és független rendszerré formálta azt. Ezekben a változásokban nagyon sokan játszottak szerepet, a gyermekvédelmi intézmények munkatársai, a fenntartók, a hatóságok munkatársai, és az ágazati irányítás képviselői egyaránt.

A gyermekvédelmi törvény és az eltelt években végbemenő, a gyermekvédelem minden elemére kiható változások alapozták meg a gyermekvédelem szuverén szakmává válásának lehetőségét. Tudnunk kell azonban, hogy a gyermekvédelem, mint önálló szakma a foglalkozások azon csoportjába tartozik, amelyekben a társadalom szolidaritása jelenik meg. Ennek megvalósítását szolgálja szélesebb értelemben a társadalompolitika, amelynek alkotóelemei többek között az esélyegyenlőség, a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, a szegénység elleni küzdelem, és a szakpolitikák, így a szociálpolitika, a családpolitika, az oktatáspolitikai, a foglalkoztatáspolitikai is. A társadalompolitika a demokratikus társadalom alapértékeinek – a szabadság, az igazságosság és a szolidaritás – kifejezője, amelyet a gyermekvédelem esetében a gyermeki jogok tiszteletben tartásával, a gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembevételével, az esélyegyenlőség megteremtésével és kiterjesztésével, a társadalmi integráció elősegítésével, az ellátás fenntartásával és ezen keresztül a szükségletek kielégítésével, valamint az együttműködés alapelveivel valósít meg.

A gyermekvédelem tehát olyan tevékenységek, eszközök és intézmények együttese, amely a gyermeki jogok védelmét, a gyermekek harmonikus testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, családban történő nevelését, a veszélyeztetettség megelőzését, illetve megszüntetését és a családjából már kiemelt gyermeknek a saját családba történő visszahelyezését célozza, és ez által biztosítja a gyermekek számára azt a különleges védelmet, amit fizikai és szellemi érettségük hiánya indokol. Szélesebb értelmében idetartozik minden olyan, a gyermeket nevelő családok felé irányuló pénzügyi vagy természetbeni támogatás és szolgáltatás, amely segíti a szülőket abban, hogy gyermekeiket felnevelhessék, és ne alakuljon ki a gyermeket veszélyeztető helyzet a családban.

Amennyiben a gyermekvédelem fejlődéséről beszélünk, akkor annak három dimenzióját különböztethetjük meg, amelyek természetesen szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban állnak egymással. Ezek alatt a jogszabályi háttér fejlődését, a szakmaépítést és az intézményrendszer fejlesztését értjük. A szakmafejlesztés meghatározója a gyermekvédelem céljának és alapelveinek figyelembevételével a szakma elmélete és gyakorlata, az abból következő szakmai és etikai szabályok. Az elmélet fejlődése és a gyakorlati tapasztalatok (amelyek igazolják vagy cáfolják az elmélet megfelelő voltát) feldolgozása teszi lehetővé a szakmai szabályok változását, így tulajdonképpen a szakma fejlődését. A rendszerfejlesztés kereteit pedig meghatározzák a vonatkozó jogszabályok, a szakma csak ezen keretek tartalommal történő kitöltéséért felelős.

Hazánkban a minimum sztenderdek a jogszabályi háttérből erednek; *A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény, A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjólét, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet.*

Ezek az ellátás tartalmi és minőségi feltételeit csak részben határozzák meg, mint a gyermekek elhelyezésére és ellátására szolgáló lakóteret, játszóteret, az ellátási formának megfelelő intézményi munkakört és képesítést, valamint a szakmai létszám irányszámain és létszámminimum normáit, ezáltal sokszínű gyakorlatot eredményezve az egyes ellátások és szolgáltatások szerkezetét és működését illetően.

A minimum sztenderdeknek 3 fő csoportja különíthető el:

1) tárgyi feltételek

- gondozási egység (hány gyermeket gondozhatnak)
- gyermekek által használt helyiségek száma, és alapterülete (felületi kialakítás)
- egyéb helyiségek rendelkezésre állnak-e a gyermekek szükségleteinek kielégítésére
- dolgozók szociális helyiségei (étkező, öltöző, zuhanyzó)
- felszerelések (játékok, szórakoztató elektronika, speciális fejlesztő eszközök)
- ergonómia (vízellátás, fűtés, külső világítás, biztonság)

2) személyi feltételek

- dolgozók létszáma
- képesítési előírások
- munkarend (munka és pihenőidő)
- továbbképzési, szupervíziós lehetőségek kihasználtsága (résztt vettek száma) – a szakmai fejlődés biztosítása

3) szakmai feltételek

- módszertani kiadványok, szakmai protokoll, szakmai működési szabályzat, oktatófilmek, tanulmányutak, egyéb szakmai segédletek, ill. a továbbképzések elérhetősége

A *minimum sztenderdek* mellett, melyek az egyes ellátások és szolgáltatások minőségi és mennyiségi feltételeit határozzák meg, az *indikátorok* – amelyek az egyes ellátások, szolgáltatások hatékony működésének ismérvei – azonban a gyermekvédelemben a szakterületek, mint alap- és szakellátás mentén, de azon belül is különböznek.

A gyermekjóléti szolgáltatás területén indikátor lehet, hogy hány gyermeket gondoz a Gyermekjóléti szolgálat, ehhez képest hány gyermek van szakellátásban, illetve mennyi az adott településen élő gyermekek száma. Valamint milyen prevenciós programokat nyújt a Gyermekjóléti szolgálat és ezeknek mekkora a számossága (ifjúsági klub, tábor stb.), illetve egy családgondozóra jutó gyermekek száma.

Gyermekek napközbeni ellátása esetében indikátor lehet a bölcsődék, családi napközik és házi gyermekfelügyelet kihasználtsága (férőhelyek, gyermekek, szakemberek száma), milyen speciális és egyéb szolgáltatást nyújtanak, mennyire illeszkednek a szolgáltatások a gyermekek és szüleik egyéni /családi igényeihez. Az egészséges testi fejlődést, az érzelmi fejlődést hogyan szolgálja az adott ellátás, mennyiben és hogyan segíti elő a szocializációt. Sérült gyermekek gondozása, fejlesztése (integráció) hogyan valósul meg? Milyen alapellátáson túli, a családi nevelést támogató szolgáltatásokat nyújt? (időszakos elhelyezés, játszócsoport, gyermekhotel, játék-és eszközkölcsonzés).

Átmeneti gondozás esetén indikátor lehet az átlagos gondozási idő, hogy korábban volt-e a gyermek gondozott, illetve, hogy a család vándorol-e a rendszerben. Szakember ellátottság, segítő szakemberek megléte.

A gyermekvédelmi szakellátásban indikátor lehet, hogy hány gyermek van a rendszerben, adott évben (december 31-ig) hány gyermek érkezik szakellátásba, hány gyermeket sikerül haza gondozni, hányan válnak nagykorúvá, illetve hányan maradnak utógondozói ellátottként a rendszerben? Hány gyermek jut egy szakemberre? Továbbá milyen gyakorlati tudással rendelkeznek a gyermekek (nyelvtudás, IT ismeret, Internet), a bekerülés és kikerülés közötti időszak alatt mekkora a gyermek szocializációs szintje, mennyi időt tölt bent a gyermek a rendszerben, hány gyermek speciális szükségletű? Hány gyermek fejezi be az általános iskolát túlkorosan, mennyien ismételnék osztályt, hányszor váltanak iskolát, hogyan alakul a középiskolai és felsőoktatási részvételük, képzettségük mennyire felel meg aktuálisan a piaci követelményeknek? Networking: családi kapcsolatok aránya, ezek intenzitása, kapcsolattartás formája, a kapcsolati háló kiterjedtsége, formális és informális kapcsolatok száma.

A minimum sztenderdek szakmai kidolgozása elindult, de jelenleg ezek a jogszabályi háttérből erednek, nem pedig a szakmai munkára, annak eredményességére, hatékonyságára épülnek. Ennek oka kettős; egyrészt a gyermekvédelmi rendszer jelenlegi formája 1997-ben jött létre, ez idő alatt egységes működési mód (működési sztenderd) nem alakult ki. Másrészt a jogszabályban előírt szakmai munka nem minden esetben felel meg a ténylegesen, intézményekben folyó munkának. Ebből kifolyólag a szakmai munkát nehéz alapul venni a sztenderdek kialakításához, egységesítéséhez.

Ugyanakkor elindult a szakmai sztenderdek kimunkálása, mert 1997 óta komoly módszertani munka indult meg az egyes szakterületekhez kötődve, elkészültek a módszertani levelek, azonban ezek a szakmai munkát nem a hazai jó gyakorlatok felől közelítik meg. A szakmai sztenderdek, protokollok kialakításának azonban a jó gyakorlatok alapjai lennének.

Elkezdődött a minőségbiztosítási rendszerek kidolgozása és bevezetése a gyermekvédelemben, ez kétirányú folyamatot jelöl. Egyrészt érinti a folyamatszabályozást (sztenderdizációs folyamat), másrészt a teljesítményértékelését az egyes ellátásoknak, szolgáltatásoknak. A teljesítményértékelésről azonban fontos megjegyezni, hogy nem hoz létre sztenderdeket, csak a „jó” vagy „rossz” intézményi, szolgáltatás-szintű teljesítményeket mutatja, tehát csak indikátorként szolgálhat, amennyiben intézményi hatékonyságot mutat.

V. A gyermekvédelmi intézményrendszer fejlesztési irányai

- *A gyermekvédelem struktúrájának kialakítása, a személyi és tárgyi feltételek javítása:* A gyermekvédelmi rendszer struktúrájának kialakítása során lehetőség szerint célszerű a decentralizálásra törekedni, mivel ez felel meg a szükségletorientált ellátás elvének. Célszerű ugyanakkor a regionális, a kistérségi összefogás erősítése, a szolgáltatások tervezése-szervezése, a szolgáltatások elérésének megkönnyítése, a megfelelő színvonalú ellátások biztosítása érdekében. A struktúra fejlesztésében szükséges továbbá annak a prioritásnak a megfogalmazása is, hogy nagyobb hangsúlyt kell helyezni az alapellátások fejlesztésére, mivel a cél az, hogy a gyermek saját családjában éljen és nevelkedjen. Egybehangzóan ezt fogalmazzák meg a jogszabályok és a szakma szabályai. Decentralizált hálózatként hatékonyan lehet működtetni a gyermekvédelmet, a rendszerszinteken azonban integrált működésre van szükség. A decentralizált struktúrák kialakításában fontos az intézmények megfelelő telepítése és a tárgyi feltételek biztosítása, annak érdekében, hogy az ne akadályozza a gyermekek integrációját, kapcsolattartását szüleikkel, segítse elő önállóságuk kialakítását, és tegye lehetővé – szükség esetén – külső

szakmai kapacitások igénybevételét. A szakmai létszám biztosítása elsősorban a vonatkozó jogszabályok létszám minimumainak betartását jelenti, de ahol lehetőség nyílik a létszámfejlesztésre, ott célszerű a szakmai létszám minimum követelményt túllépni. Ezzel kapcsolatos, hogy a létszám normák teljesítése mellett legalább olyan fontos, hogy megfelelő képzéssel rendelkezzenek az alkalmazott szakemberek.

- *A szolgáltatók és szolgáltatások által biztosított ellátások differenciáltabbá tétele, új ellátások bevezetése, hogy az igénybevevők minél szélesebb köre részesüljön megfelelő ellátásban:* Ez a jogszabályok által felállítani rendelt intézményhálózat teljes kialakítását és differenciálását jelenti, az előírt és megfelelő személyi-tárgyi feltételrendszer garantálását, valamint az új ellátások bevezetését. Ezek közé tartozik az alapellátások körében a gyermekjóléti központok felállítása és az általuk kötelezően ellátott feladatok (kapcsolattartási ügyelet, kórházi szociális munka, lakótelepi (utcai) szociális munka, készenléti szolgálat) megvalósítása, valamint korai szűrőrendszerek kiépítése a gyermekek szocializációs, tanulási rizikótényezőinek mielőbbi felismerése érdekében, ennek érdekében a gyermekjóléti jelzőrendszer erősítése, az együttműködés javítása. Szintén idetartozik az alternatív napközbeni ellátás szolgáltatásainak kialakítása, így többek között új formák, szolgáltatások bevezetése (pl. az angol *day-centerek* adaptálásával), továbbá speciális nappali ellátások biztosítása a veszélyeztetett gyermekek és fiatalok (különösen a pszichés problémával küzdők, pszichoaktív szereket használók, súlyos magatartási problémával küzdők stb.) számára. Ezek közé tarthat továbbá multifunkcionális terek létrehozása a szabadidő hasznos eltöltéséhez (sport, rekreációs lehetőségek, létesítmények fejlesztése, bővítése, hozzáférhetőség biztosítása, gyermekek szabadidős programjainak támogatása, családi összetartozás érzését erősítő sport- és szabadidős programok támogatása, a társadalom fizikai aktivitásának növelése, a sportolás, mint preventív eszköz ösztönzése.), amiben a gyermekjóléti alapellátás intézményeinek részvétele mindenképpen fontos, így elsősorban a gyermekjóléti szolgálatok és az alternatív napközbeni ellátások említése szükséges. A gyermekvédelmi szakellátásban pedig a speciális szükségletű és a különleges ellátást igénylő gyermekek számára a szükséges intézmények létrehozása és működtetése; a gyermekvédelmi szakértői bizottságok (megyei és országos) működtetése; továbbá a külső férőhelyek (félutas házak, albérletek, utógondozó lakások) rendszerének kiépítése, továbbá a gyermekjogi képviselők megerősítése a gyermekvédelmi eljárások során. Ezen kívül szükséges minden gyermek számára elérhető mentálhigiénés, családterápiás, konfliktuskezelési szolgáltatások, segélytelefonok megszervezése és széleskörű hozzáférhetővé tétele, továbbá személyiségfejlesztő programok mind a gyermekjóléti alap-, mind a gyermekvédelmi szakellátásban gondozott gyermekek számára, valamint reszocializációs programok bűnelkövető fiatalok számára, továbbá a családon belüli erőszak elleni küzdelem érdekében krízisellátás, jelzőrendszer, segélytelefon és menedékház működtetése.
- *Többszektorúság fejlesztése:* A jogszabályok lehetőséget biztosítanak a civil szervezetek, az egyházak, de akár vállalkozók számára is, hogy gyermekvédelmi szolgáltatásokat biztosítsanak. A civil, egyházi, vállalkozói szervezetek bevonása az ellátásba alkalmat ad az ellátások szükségletközelségének megteremtésére, továbbá az ellátási paletta szélesítésére, amely megfelel a gyermekek mindenképp felett álló érdekének.
- *Módszertani intézményhálózat kiépítése:* Szükséges a decentralizált módszertani intézményhálózat teljes kiépítése és megerősítése. Az intézmények feladata kidolgozni azokat a szakmai tartalmakat, módszereket, szabályokat, melyek szükségesek a gyermekvédelmi szolgáltatások számára a feladatok elvégzése érdekében. A módszertani intézményhálózat feladatai közé tartozik a gyermekjóléti alapellátáshoz, a gyermekvédelmi szakellátáshoz, valamint a gyámügyi igazgatáshoz kapcsolódó módszertani fejlesztő tevékenység koordinálása, a gyermekjóléti és gyermekvédelmi

szakterület munkáját segítő módszertani kiadványok, szakmai könyvek, segédanyagok megírása, szerkesztése, lektorálása, kiadása, szakmai konferenciák, konzultációk, képzések, továbbképzések szervezése és bonyolítása, valamint a külföldi szakirodalom és tapasztalatok figyelemmel követése. A módszertani munkacsoportok, a szakmai munkaközösségek megalakításának célja a gyermekvédelmi szakma fejlesztése, továbbá módszertani útmutatók, ajánlások, kézikönyvek elkészítése a gyermekvédelmi szolgáltatók és szolgáltatások működésének szakmai-módszertani támogatása érdekében.

- *Az együttműködés és a kommunikáció javítása a szolgáltatók, a szolgáltatások és a gyermekvédelmi igazgatás között:* A gyermekvédelmi rendszer működésének alapelvei közé tartozik az együttműködés és a kommunikáció, amennyiben ezek nem valósulnak meg, akkor a rendszer működése lehetetlenné válik.
- *A szakmai dokumentáció és a nyilvántartás fejlesztése:* A szakmai dokumentáció fejlesztése fontos a feladatok ellátásának szabályozottsága szempontjából, hogy minél jobb színvonalon valósuljanak meg a feladatok. Fontos, hogy a szakmai dokumentáció minden esetben naprakész és könnyen alkalmazható legyen, mivel ez a gyermekvédelemben zajló tevékenység alapja. Ennek érdekében a szakmai dokumentáció karbantartása, aktualizálása elengedhetetlen. A szakmai dokumentáció körébe a következők tartoznak: szakmai program, szervezeti és működési szabályzat, munkaköri leírások, szabályzatok (örökbefogadási, nevelőszülői, utógondozási, utógondozói ellátási, gyermekönkormányzat, érdekképviselő, gazdasági, egyéb.), megállapodások (nevelőszülői, utógondozói ellátási), éves munkaterv, éves munkabeszámoló, nyilvántartások (a 235/1997. (XII. 17.) Kormányrendelet mellékletében szereplő adatlapok, és a Gyermekeink védelmében elnevezésű egységes nyilvántartási rendszer), etikai kódex, házirend.
- *Minőségbiztosítás bevezetése:* A minőségbiztosítás a szakmai működés jó színvonalának állandósítása miatt szükséges a gyermekvédelemben. Minőségbiztosításra azonban nem kerülhet addig sor, amíg nem tud eleget tenni a gyermekvédelmi rendszer a fent ismertetett feltételeknek, melyek megalapozzák a minőségbiztosítás bevezetését.

VI. Összegzés helyett – a gyermekvédelem kihívásai

1) A gyermekvédelmet meghatározó elméleti alapok kialakítása és közös szakmai minimumként történő elfogadása

Az elméleti alapok kialakítása a legfontosabb feladata a gyermekvédelemnek, mivel ameddig ez nem történik meg, addig a szakma fejlesztése sem lehetséges egységes szervezőelvek mentén. Az elméleti alapok közös szakmai minimumként történő elfogadása teszi lehetővé egységes szakmai tartalmak, szabályok kialakítását, amelyekre a gyermekvédelmi szolgáltatások működése, valamint a szakmai kiadványok, pl. tankönyvek épülnek.

2) Szakmai kiadványok, rendezvények, konferenciák

A szakmai kiadványok segítségével lehet a külvilág számára kommunikálni a gyermekvédelmi szakma kialakulását, eredményeit, továbbá a szakmában dolgozó munkatársak számára eljuttatni a szükséges információkat, szakmai tartalmakat, így lehetőségessé válik új módszerek megismerése, adaptálása, gyakorlati alkalmazásuk bemutatása.

3) Kutatás fejlesztése

Kutatás nélkül nem létezhet önálló gyermekvédelmi szakma, ezért a gyermekvédelmi kutatások elengedhetetlen részét képezik a szakmafejlesztés körében végrehajtandó lépéseknek. A kutatások biztosítják azt a háttérrel, amire a módszertani fejlesztés épülhet. Éppen ezért szükséges a gyermekvédelmi alapkutatások elvégzése, amelyek meghaladják a statisztikai elemzések szintjét. Természetesen a megfelelő adatszolgáltatásra és annak elemzésére is szükség van, mivel mindezek együtt tárhatják fel azokat a problémákat, amelyekre a gyermekvédelemnek választ kell adnia. A kutatások segítségével lehetséges hatástanulmányok elkészítése is a jogszabályok alkalmazásának tapasztalatiról, továbbá a kutatási eredmények alapozhatják meg a jogszabályok módosítását is.

4) Módszertan fejlesztése

A gyermekvédelem feladata, hogy az adott ország társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális körülményei között a gyermekek szükségleteinek kielégítésére vonatkozó szabályokat megfogalmazza, továbbá az e szabályok szerint működő ellátórendszert kiépítse. A módszertani munka eredménye lehet a szakterületek módszertani protokolljainak elkészítése, ami elvezethet a gyermekvédelem módszertanának kialakításához. A módszertan fejlesztése természetesen magába foglalja a módszertani intézményhálózat kiépítését és működtetését is, de ezzel a rendszerfejlesztés kapcsán kell foglalkoznunk.

5) Képzés fejlesztése

A szakmává válás folyamatában szükséges a különböző szintű képzések beindítása, mivel csak a képzések által válhat a gyermekvédelem önálló szakmává. A képzések teremtik meg a lehetőséget annak, hogy a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek speciálisan erre a feladatra kapjanak felkészítést, és a képzések adják meg a felhatalmazást a gyermekvédelem szakmai és érdekképviselőjére is. A képzések teszik lehetővé a szakember utánpótlás problémájának megoldását is.

6) Szakmai szabályok kialakítása

A szakmai szabályok a feladatok ellátásának szabályozását jelentik, tulajdonképpen szakmai-etikai megközelítésen alapuló problémakezelést, annak standardizálását nevezhetjük szakmai szabálynak. A szakmai szabályok kialakítása a jó gyakorlatok gyűjtésével kezdődik, majd a tapasztalatok feldolgozása után, a módszertani útmutatók segítségével egy-egy szolgáltató szakember kollektíva elkészítheti saját szakmai szabály gyűjteményét. Ezekből alakulhat ki egy szakterület szakmai szabály kódexe, amely elvezethet a gyermekvédelem szakmai szabály kódexének elkészüléséhez.

7) Networking

Szükséges a szakterületek, az ellátástípusok önszerveződése, mind szakmai, mind érdekvédelmi szempontból. Az így létrejövő civil egyesületek, szövetségek, alapítványok, szakmai munkaközösségek, munkacsoportok, érdekvédelmi szervezetek együttműködése lehetővé teszi az etikai kérdések szabályozását és a szakmai érdekvédelem biztosítását. A gyermekvédelmi feladatok hatékonyabb ellátása érdekében szükséges a gyermekvédelmi szolgáltatók és szolgáltatások tevékenységének pozitív megjelenítése a helyi és az országos médiában. Ennek segítségével lehetne megvalósítható a gyermekvédelem átláthatósága, továbbá az, hogy a jelenleg a közvéleményben élő negatív megítélés változzon.

A gyermekvédelmi szakma fejlesztése szempontjából mindenképpen érdemes annak ismerete, hogy hogyan alakították ki más kulturális meghatározottságú országok (elsősorban az EU tagállamok) a gyermekvédelem rendszerét, hogyan szabályozzák a gyermekek védelmét. Ennek érdekében szükséges kapcsolatok kiépítése, mivel a külföldi tapasztalatok adaptálása elősegítheti a magyar gyermekvédelmi szakma és a rendszer fejlődését. Lehetségessé válhat ez által olyan új szolgáltatások bevezetése, amelyek létező igények kielégítésére szolgálnak, vagy egyáltalán olyan új szükségletek felismerése, amelyek kielégítését biztosítani kell.

Felhasznált irodalom

Büki Péter – Szikulai István: A gyermekvédelmi szakellátás intézményrendszere átalakulásának módszertani tapasztalatai. Belügyi Szemle, 2002/1.

Csóky L.: A segítő kapcsolat (in: Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag a szociális szakvizsgálóhoz, Budapest, NCSSZI, 2004.)

Domszky A: Az árvaügytől a veszélyeztetettek védelméig. 100 éves a gyermekvédelem (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Domszky A: Hol tart a gyermekvédelem? (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Domszky: A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet és a módszertani intézmények együttműködése (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Domszky A.: A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről – Módszertani levél (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Domszky A.: A gyermekotthoni szakmai program rendszerszemléletű kialakítása (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Domszky A.: A gyermekvédelmi szakellátás értékháttere (in: Gyermekvédelmi szakellátás – Segédanyag a szociális szakvizsgálóhoz, Budapest, NCSSZI, 2004.)

Domszky A. – Szikulai I.: A gyermekvédelmi szakellátási rendszer átalakulása a gyermekvédelmi törvény hatálybalépése után (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Herczeg R.: Gyermeki jogok a gyermekotthonokban (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Rác A. – Szombathelyi Sz.: „A gyermekvédelmi rendszer” a Magyarország egészségügye és szociális rendszere c. kéziratban (MEDINFO, NCSSZI 2004. február)

Rác A. – Szombathelyi Sz.: A gyermekvédelmi rendszer. Kapocs 2004. III. évf. 5.szám

Rác A.: Gyermekotthonokban élő nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyei (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Rác A.: A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe (megjelenés alatt: *Kapocs*, 2006.)

Szikulai I: A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Szikulai I.: *„Nem szeretném, hogy befejeződjön...”* – A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Szikulai I.: A gyermekvédelmi gondoskodásba utalás gyakorlatáról (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)

Gyermekvédelmi adatok 2001-2004 (A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai c. digitális kiadvány, NCSSZI, 2006)